

O B S A H

<i>Karel Richter</i> : České a slovenské vojenské názvosloví	129
<i>D. S. Lotte</i> : Tvoření soustavy vědeckých technických termínů	141
<i>Vlado Uhlár</i> : Názvoslovie bavnárskych krosien	154

D i s k u s i e

<i>Ladislav Dvonč</i> : Dva jazykovedné termíny	163
---	-----

Z p r á v y a p o s u d k y

<i>Miroslav Roudný</i> : Inž. Miroslav Zikmund, Názvoslovie anorganických látok	172
<i>Ferdinand Buffa</i> : Karel Sochor a kol., Hornický slovník terminologický	174
<i>Ján Horecký</i> : Stavebnický náučný slovník	178
<i>Jaroslav Kuchař</i> : Zpráva o I. zasedání Čs. ústřední terminologické komise ČSAV	181
<i>Ferdinand Buffa</i> : K otázke kritérií jazykovej správnosti v odbornej terminológii	183
<i>Samo Šaling</i> : III. medzinárodná konferencia o prekladových slovníkoch vydavateľstiev socialistických krajín	186
<i>Ján Horecký</i> : Názvoslovie civilných zbraní a streliva	189
<i>Ján Horecký</i> : Poriadok vnútornej služby ozbrojených síl Československej socialistickej republiky	190
Oprava	191

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS

orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídii ČSAV

ROČNÍK I – 1962 – ČÍSLO 3

Vydáva

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, C. Sc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, C. Sc., doc. dr. Milan Jelínek, C. Sc., prof. dr. Eugen Jóna, dr. Jaroslav Kuchař, Ivan Masár, dr. Štefan Peciar

Redaktor časopisu Andrej Keder. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24,-. Jednotlivé číslo Kčs 4,-. Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma Poštový novinový úrad – ústredná administrácia PNS, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje Poštový novinový úrad – vývoz tlače, Praha 1, Jindřišská ul. 14. Rukopis zadaný v marci 1962, vytlačené v máji 1962. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava. Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61. — K-19*21041.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962

Kčs 4,-

ČESKÉ A SLOVENSKÉ VOJENSKÉ NÁZVOSLOVÍ

Karel Richter

Vojenské odborné názvosloví, i když se o něm ve filologických časopisech vyskytnou jen ojedinělé zmínky, je z hlediska teorie vytváření odborné terminologie dosti zajímavé. Za povšimnutí stojí již jeho rozsah. Když v roce 1936 prof. Šmilauer podával v Naší řeči zprávu o tehdejším vojenském názvosloví, uváděl, že má na 5000 názvů z oboru organizačního, zbrojního a taktického, 1500 názvů z hipologie, 900 názvů dopravně technických a nezjištěné množství dalších termínů, roztroušených po různých předpisech a názvoslovných letácích. Od té doby vývoj vojenství nesmírně pokročil. Desítky názvů přitom zastaraly, ale přibýly tisíce nových. Velký česko-ruský vojenský slovník z roku 1958 jich shromáždil na pětasedmdesát tisíc. Celý ten obrovský komplex se pochopitě rozpadá na dílčí celky, na názvosloví druhů vojsk a služeb i na speciální názvosloví přidružených oborů. Kromě čistě vojenských termínů, které označují pojmy, s nimiž jiný obor než vojenský nepracuje (*přímá střelba, obchvat, přehradná palba, reko-gnoskace* aj.), zahrnujeme sem i stovky názvů snad ze všech oborů společenské činnosti, chemie, fyziky, lékařství, stavebnictví, strojírenství, dopravy, administrativy atd. Počítáme je sem proto, že se i na ně vztahují specifické požadavky vojenského dorozumívacího styku, což se nezřídka projevuje i tím, že jsou u jednoho a téhož oboru určité rozdíly mezi názvy „civilními“ a názvy používanými v armádě. Uvedu příklad z oboru spojení: civilní názvosloví nezná termín *pojítka*, kdežto ve vojenském se naopak zase neuzívá názvů *spoj* a *spoje* v „civilním významu“. V civilu se používá termínu *pohonné látky*, v armádě *pohonné hmoty* (což je mimochodem přesnější); vojenské názvosloví rozlišuje v technice *náhradní díly* a *záložní díly*, civilní názvosloví zná jenom *náhradní díly*; obdobně vojenské zdravotnictví rozlišuje termíny *zdravotní* (týkající se zdraví, např. *zdravotní tablety*) a *zdravotnický* (týkající se zdravotnictví, např. *zdravotnická sestra*); v civilním názvosloví se tyto významy nijak výrazně nerozlišují (*zdravotní středisko*) atd.

Jestliže je rozsah vojenského názvosloví tak velký, je pro terminology jistě dosti obtížné udržet si v něm přehled, ale o to důležitější je vytváření tohoto názvosloví centrálně řídit nebo alespoň usměrňovat, zvláště po stránce jazykové. Jsou pro to závažné důvody. Od vojenského vyjadřování se žádá především maximální stručnost a přesnost a přitom, samozřejmě, má být srozumitelné. Vhodné názvy mohou k uskutečnění tohoto požadavku velmi přispět. Kromě toho je žádoucí, aby názvosloví bylo snadno a rychle zapamatovatelné a významově průzračné, aby totiž i při povrchnějším osvojení navozovalo správné významy. Nesmí se zapomínat ani na to, že vojenským prostředím projde takřka polovina občanů státu a ti všichni názvosloví nejenom používají k dorozumívání, ale mají možnost je i posuzovat. Z toho všeho vyplývá, že vojenské názvosloví jako stavební materiál vojenského odborného vyjadřování by se mělo teoreticky přísněji než jiné obory držet spisovného jazyka, protože v tom je záruka všeobecné srozumitelnosti i přesnosti. Prakticky vzato znamenalo by to volit názvy co nejkratší, a hlavně motivované, to znamená domácí. Zvláště v soudobé bojové činnosti, kdy se k dorozumívání používá převážně technických spojovacích prostředků, jsou několkaslovné opisné termíny, jako např. „prostředek pro vidění v noci“, málo vhodné. Nejpraktičtější jsou z tohoto hlediska jednoslovné výrazy. V této souvislosti by bylo zajímavé probádat např. hybridní složeniny a ověřit, zda dosud, a zvláště v odborném názvosloví platí zjištění, že tyto složeniny nejsou ústrojně. Jak v češtině, tak i ve slovenštině se rodí po desítkách. Používá se jich i ve vojenském odborném vyjadřování (*radiostanice, turbochladič, fotosnímek, pyroválec, fotonásobič* aj.) a jejich spisovné protějšky *rádiová stanice, fotografický snímek* atd. považuje praxe za méně dokonalý výrazový prostředek, nehledě na to, že ani spisovné názvosloví se bez hybrid někdy neobejde (*infraprístroj*). Filologové mají někdy sklon přezírat svérázné potřeby odborného dorozumívání a mermomocí se snaží aplikovat na ně zákonitosti odpozorované v jazyce „dobrých autorů“. Leckdy se však nabízí opačný postup. Studium lexikálních i mluvnických zvláštností odborného vyjadřování, které souvisí se zvláštní funkcí, kterou tu jazyk plní, prohloubilo by možná a třeba i leckde opravilo lingvistický názor na gramatickou i lexikální strukturu spisovného jazyka.

Vojenské názvosloví tedy nutně musí být spisovné, aby bylo všeobecně srozumitelné, přitom však je třeba požadavek

spisovnosti ověřovat dorozumívacími požadavky, které vycházejí z praxe. Některé obory si možná mohou dovolit mít jedno názvosloví pro odborné publikace a druhé, slangové, pro praxi. Ve vojenském oboru však velmi záleží na tom, aby byl slang omezen na nejmenší možnou míru. To se ovšem nedá zařadit jenom tím, že se vyhlásí oficiální terminologie a nařídí její používání. Je také nutno, aby zavedené spisovné názvy byly prakticky dobře použitelné, aby měly ty užitečné vlastnosti, pro které se dává někdy přednost slangovým výrazům před spisovnými.

Vojenské názvosloví, kterého se používá v našich ozbrojených silách, má však ještě jednu zvláštnost, kterou nejenže neshledáme snad u žádného jiného vojenského názvosloví, ale ani u názvosloví žádného jiného oboru. Je oficiálně dvojjazyčné. V našem státě je sice pro každý obor názvosloví dvojí, české a slovenské, ale jejich používání je v podstatě omezeno jazykovou oblastí českou a jazykovou oblastí slovenskou. Naproti tomu česká a slovenská podoba vojenské terminologie žijí přímo vedle sebe bez jakýchkoli územních předělů; to je dáno tím, že v armádě jsou útvary smíšené, jejichž většinu tvoří Češi a Slováci, a to jak v českých zemích, tak i na Slovensku.

Protože otázka vztahů mezi odborným názvoslovím českým a slovenským je všeobecně velmi aktuální, soustředíme se v tomto článku hlavně na poměr mezi českým a slovenským vojenským názvoslovím a na některé zkušenosti, které až dosud toto paralelní používání obou soustav přineslo.

—*—

I když nikdo nepochybuje o mimořádné příbuznosti češtiny a slovenštiny, přece jenom se vtírá otázka, zda takováto dvojjazyčnost v názvosloví nepodkopává v samých základech snahu o jednotnost názvosloví, která je ve vojenství obzvláště důležitá. Budiž uvedeno, že dosud nikdy se k řešení této otázky nepřistúpovalo tak důkladně a odpovědně jako v roce 1957, kdy se připravovaly změny branného zákona a kdy se zkoumaly možnosti pro rovnoprávné používání češtiny a slovenštiny jako služebních jazyků v ozbrojených silách.

Je známo, že za první republiky se existence samostatného slovenského jazyka popírala. Vládnoucí česká buržoazie hlásala nevědeckou teorii o tak zvaném národu československém, jehož znakem měl být československý jazyk, fungující ve dvou podobách, české a slovenské. Pro budoucnost se předpokládalo, že

dojde k nejužšímu „splynutí Čechů a Slováků i jazykově v novou národní individualitu“.* Toto splynutí si ovšem česká vládnoucí buržoazie představovala jako pohlcení, zčechizování slovenské větve. Úmyslně potlačovala rozvoj slovenského hospodářského života, aby Slovensko zůstalo zaostalou zemí, pouhým zdrojem surovin, laciných pracovních sil a výhodným odbytíštěm, a odmítala rozvoj slovenského jazyka. Spisovná slovenština tehdy ještě nebyla připravena sloužit plně dorozumivacímu styku ve všech oblastech společenského života. Chybělo jí např. technické názvosloví pro nejrůznější obory, což zajiště opět souviselo s potlačováním průmyslu na Slovensku. Oficiální jazykověda rozvoji slovenštiny nepřála. Slovenština, kterou se mluvilo a psalo v úřadech, které se užívalo v tisku a všude, kam zasahovala přímo státní ideologie, byla pod silným vlivem češtiny, který směřoval nezřídka proti duchu slovenského národního jazyka. Právě v tom se spatřovalo ono „vytváření nové národní individuality“. Jazykověda přitom podepřela ideologii české buržoazie a (třebas v dobrém úmyslu) pomohla zastřít její třídní zájmy. Naproti tomu slovenská buržoazie usilovala o to, aby na Slovensku získala monopol na vykořisťování slovenského lidu a zformovala protičeské nacionalistické hnutí, v němž právě jazyková otázka sehrála nemalou úlohu.

Teprve vítězství národní a demokratické revoluce, a hlavně únorové vítězství pracujících lidu připravilo podmínky pro to, aby vztahy mezi oběma našimi národy nebyly již určovány třídními zájmy navzájem si konkurující buržoazie, nýbrž zájmy lidu obou národů. Tím je dán i nový poměr mezi češtinou a slovenštinou. Jsou to dva samostatné jazyky, i když velmi příbuzné, oba mají právo na plný rozvoj. Třebaže se na obou stranách projevuje snaha, aby se zbytečně ve svém vývoji nerozcházel, respektují se jejich vnitřní zákonitosti.

Poněkud složitější je otázka poměru češtiny a slovenštiny v armádě. Svého času se navrhovalo, aby se i při používání obou jazyků v armádě a při vydávání dvojjazyčných předpisů zachovala jednotnost povelů a terminologie. Nanejšť se mělo ve slovenských předpisech používat českých povelů a termínů se „slovenskou výslovností“ a naopak. Pokud by to odporovalo duchu obou jazyků, mělo se použít povelu nebo termínu jednotného, rozumí se českého.

Tento návrh byl snad dobře míněn, ale rozhodně nebyl

* Viz *Masarykův slovník naučný*, heslo československý.

reálný. Z obavy, že by dvojjazyčnost mohla působit obtíže při výcviku vojsk a ohrozit jednotnost jejich činnosti, zrodil se požadavek, aby se v armádě používalo jediného služebního jazyka. Poukazovalo se přitom i na zkušenosti Sovětské armády, kde je služebním jazykem ruština. Od roku 1950 se skutečně předpisy začaly vydávat jen česky. Vznikal tím hluboký rozpor. Ačkoli žádný zákon nestanovil, že by se v armádě nesmělo používat slovenštiny, byla fakticky vytláčena tím, že jediná oficiální terminologie, tj. terminologie předpisů, byla česká. Sama praxe položila otázku, zda je to skutečně nutné. V Sovětské armádě zajisté ano, protože ji tvoří příslušníci desítek národů a národností, mluvící různými jazyky. Ale je takové opatření nutné v naší armádě, kde jsou v převážné většině Češi a Slovinci, jejichž jazyky jsou tak blízce příbuzné?

Především bylo nutno zjistit, jaké jsou podmínky pro používání dvojího služebního jazyka, to znamená shromáždit existující již slovenské vojenské názvy, porovnat je s názvoslovím českým a ujasnit si, jak se tu promítá příbuznost obou jazyků. Nebylo přitom možno pominout historický pohled na vznik a vývoj vojenského názvosloví v obou jazycích.

S tvorbou oficiálního českého vojenského názvosloví se začalo poměrně záhy po roce 1918, neboť bylo naléhavě zapotřebí odstranit „změteninu“ názvů staré rakousko-uherské armády, legií ruských, francouzských i italských, v níž se cizí odborné názvy mísily s všelijak počestěnými výrazy spíše slangového rázu. Na novém českém vojenském názvosloví pracovali řadu let vynikající vojenští odborníci a filologové, především prof. Smetánka, prof. Jílek, plk. Opravil aj.

Ze slov, která již v jazyce žila, a ze starších pokusů o vojenské názvosloví, které v 19. století podnikali při překladech německých předpisů čeští obrozenští pracovníci, jako V. Hanka, Jan Kaška spolu s J. K. Tylem, M. Tyrš i vlastenecky smýšlející vojáci, por. T. Burian a později setník Čenský, bylo možno využít jen několika desítek výrazů (např. *střelivo*, *střelná zbraň*, *bodák*, *hlaveň*, *hlaviště*, *sumka*, *poddůstojník*, *důstojník*, *rota*, *lučik*, *oddíl*, *prapor*, *setnina*, *desátník*, *proud*, *spoušť*, *ráž* aj.).

Z cizích slov se přejímala jen slova skutečně vžitá a potřebná, jako *divize*, *brigáda*, *lafeta*, *manévr*, jinak terminologové hleděli, aby se nové pojmy vyjadřovaly především slovy českými. Hojně tu používali přenášení významu (*peruť*, *letka*, *plášť střely*), ale hlavně tvořili slova nová.

Vznikající české vojenské názvosloví tak od samého začát-

ku stálo na solidních vědeckých základech, tvořilo se systematicky podle promyšlených zásad a přísně v duchu českého spisovného jazyka. Bylo arci puristické, ale tento purismus, zahrocený zejména proti německým jazykovým vlivům, byl podložen důkladnými znalostmi jazyka, nebyl bezhlavý ani zaslepený a lze říci, že v tehdejší situaci názvosloví spíše prospěl.

Jak byla práce tehdejších terminologů promyšlená a filologicky podložená, o tom svědčí například systém odvozování názvů součástek střelných zbraní (viz V. Š m i l a u e r, *Vojenské názvosloví ručních střelných zbraní a kulometů*, Naše řeč, roč. XX). Kupříkladu u deverbativ přípona *-č* označovala „součástky pohybující se a obstarávající zpravidla činnosti, které kdysi musel provádět střelec sám“: *vytahovač, vyhazovač, podavač, přerušovač, zdvihač, vysouvač, přenášec, napínač, zaměřovač* atd. Přípona *-ák* byla rezervována pro jména jednoduchých nástrojů patřících k výstroji: *vytěrák, držák* aj. Příponou *-dlo* se odvozovala slova označující „hlavní součástky“: *mířidlo, spušťadlo, držadlo, rydlo, smykadlo, vratidlo*. Přípony *-ec* a *-ek* vyjadřovaly „prodloužení tělesa, zpravidla značně zúžené“ (*násadec, nástavec, výčnělek, nálitek*).

Není snad třeba vypisovat všechny významové skupiny, aby bylo zřejmé, že české vojenské názvosloví se vytvářelo, dá se říci, ideálním způsobem a bylo právem považováno za jedno z nejvytříbenějších.

Naproti tomu o slovenské vojenské názvosloví, které rovněž nesměle klíčilo již v 19. století (1848) zásluhou Jána Francisciho, se za prvé republiky nijak nedbalo, jako se ostatně nedbalo o slovenské odborné názvosloví vůbec. Nemáme ani po ruce doklady, že by se tehdy oficiálně vydávaly vojenské předpisy slovensky. Nicméně slovotvorné zásady, kterých se přidržovali čeští terminologové, vyhovovaly vcelku i pro slovenštinu, takže velmi mnoho českých vojenských názvů bylo možno do slovenštiny buď převzít beze změny (*násadec, podavač, napínač, držadlo*) anebo s určitými pravopisnými nebo tvarovými adaptacemi (*spušťadlo, vyhadzovač, vytahovač, přenášač*). Jisté však je, že slovenské názvosloví vznikalo často živelně; přitom se ovšem nehledělo na specifické zákonitosti slovenštiny.

Soustavnější péče se slovenskému vojenskému názvosloví dostalo pochopitelně v období tzv. slovenského štátu. Tehdy se jím už zčásti zabývali filologové (dr. M. Bakoš a jiní), ale ve svém celku, alespoň pokud se dá usuzovat z tehdejších vojenských předpisů, bylo poněkud nesourodé. Jednotlivé výrazy

prozrazovaly totožnost s vojenským názvoslovím českým (*automobilný, aspirant, útočná vozba*). Vedle nich se objevily nové slovenské názvy zavánějící protičeským purismem (*strelník, čatník, stotník, brojník*) a konečně mnohé názvy ukazovaly na německou předlohu (*alarm, pancierová puška* — jde o protitankovou zbraň *Panzerabwehr, pancierový voz* — *Panzerwagen*).

Tohoto názvosloví se přirozeně po roce 1945 z valné části nedalo použít. Přesto se ani v té době pro přepracování a normalizování slovenského názvosloví nic neudělalo. Několik let vycházely slovenské předpisy, většinou jen méně důležité, význam toho byl spíše symbolický.

Přestože slovenské vojenské názvosloví bylo neuspořádané a nepřizpůsobené pro nové potřeby, poskytovalo určitý materiál, z něhož se dala zjistit příbuznost názvosloví a z něhož se potom dalo vycházet při tvorbě názvosloví nového.

Při předběžném rozboru byly existující slovenské vojenské termíny rozděleny podle příbuznosti s názvy českými do dvou kategorií:

1. Názvy příbuzné

Do této skupiny byly zařazeny: a) odborné názvy zcela shodné v obou jazycích, a to jak po stránce formální, tak i po stránce významové (*útok, náčelník, sklad, dotyk, clona, záloha, nástraha, brigáda, obrana, zátaras, obchvat, otravné látky, sled, rozstup, klamný objekt, kanón, palebný val, štáb, nosný popruh, okop, zákop, letovod* aj.); b) názvy, které se od českých ekvivalentů liší jen pravopisem, popř. i výslovností (*delo, zhromaždište, mína, dymotvorná zlož, ďalekonosný, paľba, letište, nábojište, prápor, náramenník, strata, obrnený vlak, zásnej* aj.); c) názvy s hláskovými nebo tvarovými rozdíly (*čiará rozvinutia, demaskujúce príznaky, hlavné úsilie, hliadka, priestor sústredenia, krídlo, výsadok, predvoj, prieskumové hlásenie, predmostie, riadená strela, zastriehanie* aj.).

2. Názvy odlišné

Sem byly zařazeny: a) termíny lišící se formálně od českých protějšků, ale totožné s jinými českými slovy stejného nebo podobného významu: *disciplína (kázeň), vojna (válka), bojová úloha (bojový úkol), nadstreľovať (přestřelovat), vojak (vojín)*,

bomba (puma), seč (zteč); b) odborné názvy formálně totožné, ale s odlišným významem: vodič (řidič), odchod (odjezd), přestřelovat (prošťelovat), pracka (přezka) a konečně c) názvy příznačné pro slovenštinu: gombík (knoflík), prevádzka (průvoz), cieľník (hledí), zlyhaná (selhaná), golier (límeček), rovnošata (stejnokroj), hradská (silnice), tlejačik (doutník), črepina (střepina), lievik (nálevka) ap.

Se zřetelem k tomu, že se slovenských názvů mělo používat vedle českých, nebyly ani tak důležité drobné formální rozdíly jako to, zda jsou pro příslušníky obou národů navzájem srozumitelné. Tomuto požadavku odpovídaly všechny termíny první skupiny, tj. tzv. termíny příbuzné, a ještě z druhé skupiny termíny patřící do podskupiny a), totiž formálně odlišné, ale totožné s jinými českými slovy stejného nebo podobného významu.

Při propočítávání poměru mezi oběma skupinami se ukázalo, že z 544 excerpovaných termínů patřilo 514 do skupiny první a jenom 30 do skupiny druhé. Tak tomu bylo u názvů z oboru výcviku a bojové činnosti vojsk. Poněkud jiný byl tento poměr u názvů materiálu. Zde bylo odlišných názvů mnohem víc, hlavně ve všeobecně technickém názvosloví (*šošovka — čočka, klinec — hřebík, skrutka — šroub, čakan — krumpáč, klátik — špalík, okovka — botka* aj.).

Závěr však byl jasný: Věť příbuznosti českého a slovenského vojenského názvosloví je tak vysoký, že lze připustit, aby se ve služebním dorozumívacím styku používalo vedle češtiny i slovenštiny. Rozdíly tu ovšem jsou. Některé bude možno odstranit hledáním nových společných názvů, některé však odstranit nebude možno, protože se v nich projevuje svéráz slovenštiny. Tyto rozdíly však nejsou takového rázu, aby znemožňovaly dorozumění. Většinou při rozdílných výrazech pomůže větná souvislost anebo situace. V každém případě bude nezbytné v rámci péče o kulturu vojenského vyjadřování postarat se, aby vojáci obou národností znali alespoň pasívně v potřebné míře odlišné termíny druhého jazyka.

Tradiční jazykovou péčí o české vojenské názvosloví bylo tak nutno rozšířit i na názvosloví slovenské. Má-li se terminologie obou jazyků sblížovat, musí to být proces odborně řízený, proces, z něhož je vyloučena živelnost a diletantské zásahy.

V době, kdy se otázka dvojího jazyka v armádě řešila, nebylo slovenské názvosloví ještě schopno sloužit plně současným dorozumívacím potřebám. Řekli jsme již, že přibližně od roku 1950 do roku 1957 se předpisy vydávaly jen česky. Slo-

venské vojenské názvosloví se v té době nijak nevyvíjelo. Pro některé nové pojmy, kterých při modernizaci armády přibývalo velké množství, nebyly vůbec vytvořeny slovenské názvy, takže ve slovenských projevech musely „suplovat“ výrazy české. Byl to jistě stav neudržitelný.

Měl-li být napraven, bylo nutno nejprve shromáždit slovenské vojenské názvosloví, doplnit je a vytvořit normalizovanou soustavu, která by odpovídala rozvinuté soustavě českých vojenských názvů a přitom svou jazykovou úrovní harmonicky zapadala do odborné terminologie dnešní spisovné slovenštiny. Správné bylo, že ministerstvo národní obrany navázalo v terminologických a jazykových otázkách spolupráci s Ústavem slovenského jazyka a že si jako jeden z prvních úkolů vytklo zpracovat základní česko-slovenský vojenský slovník normativní platnosti.

Tento slovník byl zdárně dokončen a vyjde v nejbližší době. Obsahuje asi 27 000 názvů. Bude nejenom solidní pomůckou pro používání slovenštiny v ozbrojených silách, ale i významným příspěvkem k rozvoji slovenštiny, takže jeho význam přesahuje rámec ozbrojených sil. Kromě vojenských terminologů se na něm významně podílel pracovník Ústavu slovenského jazyka dr. Ján Horecký, což samo o sobě naznačuje, že respektování zákonů spisovné slovenštiny bylo jednou z vůdčích zásad této práce.

Materiál soustředěný ve slovníku poskytuje již poměrně ucelenou představu o poměru shod a rozdílů ve vojenském názvosloví českém a slovenském. Tento slovník je také tuším prvním rozsáhlejším pokusem o takoveto systematické a přitom nenásilné sblížení českých a slovenských termínů. Nemáme v úmyslu pouštět se do podrobných rozborů, ale snad bude prospěšné zmínit se alespoň v několika poznámkách o výsledcích, které práce na slovníku přinesla.

1. Slovenské vojenské názvosloví bylo přehodnoceno jednak z hlediska příbuznosti slovenštiny a češtiny a jednak z hlediska současné klasifikace vojenských pojmů. Do slovníku nebyla pojata řada starších názvů, jako: pionier, zákopník, vzdušné zpravodajstvo, vzdušné zbraně, útočná vozba, bunkerový dobývač, posol, zastieranie, pancierová puška aj., které buď označovaly zastaralé nebo nepotřebné pojmy anebo byly jinak nevhodné.

Na druhé straně se slovenské názvosloví rozrostlo a obohatilo o velký počet nových výrazů, jako např. *infraprístroj*, *infrahlad* (přístroj, který umožňuje vidět v noci, ale nezvět-

šuje), *pancierovka, tarasnica, odriad, tankovosamohybný, protivzdušná obrana, chemický preukazník, krídlatá strela, samopal, bezzáklzové delo, rekognoskácia, pochodová záštitá, rádiolokátor, planšet, podpráporčík, navádzacia sústava, odpaľovacie stanovište* aj.

V některých případech se nově využilo odvozovacích přípon k diferenciaci pojmů, např. *prieskumný* (určený k průzkumu, *prieskumná hliadka*) — *prieskumový* (týkající se průzkumu, *prieskumové hlásenie*); *priechodnosť* (vlastnost terénu) — *priechodivosť* (vlastnost vozidel).

2. Zásadně se usilovalo o sjednocení českých a slovenských názvů za podmínky, že nebudou porušeny zákonitosti slovenštiny. Znovu se potvrdilo, že převážnou většinu slovního repertoáru tvoří výrazy, které jsme označili jako příbuzné. Navíc se v četných případech dařilo využitím slovotvorných možností obou jazyků domoci se totožnosti výrazů. Několik příkladů. Původní odvozovací přípona *-čík* u názvů *gulometčík, mínometčík, svetlometčík* a dalších byla nahrazena příponou *-ník* (*gulometník, mínometník, svetlometník*...); tím se tyto názvy jednak sjednotily s českými a jednak se přiřadily k soustavě názvů označujících příslušníky zbraní (*pancierovník, raketometník, tankoborník*...).

Normalizováním slov s příponou *-ište* na úkor rovněž možné přípony *-isko* se podařilo sjednotit názvy, jako *palebné stanovište* (v předpisech z doby slov. štátu jen *palebné stanovisko*), *letište, prepravište, bojište, prekladište* aj. Někde však slovenština vyžaduje spíše příponu *-isko* (*hádzalisko*); takové případy se braly v úvahu.

Proti českému termínu *výsadek* se ukázalo možné zavést *výsadosok*, i když obecně je běžnější *výsadka*.

Na kompromisy se leckde v zájmu jednotnosti přistoupilo i v českém názvosloví. Proti obecně rozšířenému femininu *výstroj* se ve vojenském názvosloví kvůli slovenštině trvá na maskulinu. Termín „prohlídka pořadového výcviku“ byl nahrazen termínem *přezkoušení* (*preskúšanie*), protože slovo *prehliadka* by bylo dvojnásobné (1. prohlídka, 2. přehlídka). Vžitý termín „vněvojsková příprava“ byl nahrazen terminologickým souslovím *mimovojsková příprava* (*mimovojsková príprava*). Kompromisní řešení se našlo i v povelích. Z původního *Na rámě zbraň!* — *Na plece zbraň!* se utvořil společný povel *Na rameno zbraň!* Podobně povely *Na záda zbraň!* a *Na chrbát zbraň!* byly sjednoceny povelím *Nazad zbraň!*

3. Zdůraznili jsme již, že se při vši snaze o sblížení

a sjednocování názvů respektovala osobitost slovenštiny. Tak například za české *strůj* bylo pro slovenské názvosloví přijato *odenie*. Ocitujme úryvek z rozboru tohoto řešení jako příklad, jak se postupovalo při zkoumání, zda lze český výraz převzít nebo přizpůsobit, či nikoliv.

V češtině je podstatné meno *strůj* odvozené od slovesa *strojiti (se)*, a to tak, že sa korenná samohláska *o* mení na *ů*. V slovenčine takáto zmena pri odvodzovaní slov tohto druhu nenastáva. Ak v češtině je od *vozit vůz*, v slovenčine sú tu podoby *vozit' — voz*, hoci inokedy je proti českému *ů* v slovenčine *ô*, ako vidieť z dvojíc *kůň — kôň, nůž — nôž, kůlna — kôlna*. Od slovesa *strojit sa* by sme teda mohli v slovenčine dostať iba podobu *stroj*. A tú zaviesť do vojenskej terminológie ako ekvivalent českého *strůj* nemožno už aj preto, že i v samej češtině jestvuje slovo *stroj*, ktoré sa často používa aj vo vojenskej terminológii. Musíme teda nájsť nejaké iné slovo, ktoré by vhodne a správne vystihovalo to, čo sa v českej terminológii označuje názvom *strůj*. V slovenskom znení predpisov sa tu uvádza názov *odenie*. Je to slovo síce trocha archaické, no predsa je doložené v slovenských slovníkoch i u slovenských spisovateľov. Uvádza ho napr. P. Tvrдый, A. Bernolák, zo spisovateľov ho používajú napr. Kukučín, Hviezdoslav (*rytierske odenie*). Ale aj bez dokladov z literatúry možno názov *odenie* a jeho význam pochopiť, keď si spomenieme na *ťažkoodencov* a *ľahkoodencov*, o ktorých sme sa učili v starovekých dejinách, prípadne v starovekej organizácii vojsk. To sú práve tí, ktorí majú ťažké alebo ľahké odenie, t. j. to, čo sa po rusky volá *snariaženie*, po francúzsky *armure*, po nemecky *Rüstung* a po česky *strůj*. (J. Horecký, Lid. armáda 11/1959.)

Lze uvést ještě další příklady, kdy bylo nutné v zájmu zachování zákonitostí slovenského jazyka připustit rozdíly. Je tomu tak například u celé soustavy názvů, které v češtině končí na *-tko*. Ve slovenštině stojí proti nim příbuzné výrazy odvozené jinými příponami, např. *-dlo (chránitko — chránidlo, voditko — vodidlo, nositka — nosidlá), -ač (stavitko — stavač)* anebo odlišná slova, např. *průhleditko — priezorník, šoupátko — posúvač* aj.

Ve slovenském názvosloví se v mnoha případech používá u vztahových adjektiv více než v českém přípony *-ový (automobilní — automobilový, eskadronní — eskadrónový* ap.). Pro ilustraci uvedme ještě několik příkladů rozdílných dvojic: *pojížděcí dráha — rolovacia dráha, kázeň — disciplína, puma — bomba, válčiště — priestor vojnovej činnosti, soumar — nosné*

zvíera, mošna — chlebník, jilec — rukoviatka, zteč — seč, ráž — kaliber aj.

Počet těchto rozdílů bude možno ještě časem snížit tím, že čeština vyjde vstříc slovenštině. Tak např. přívlastek *automobilní* by bylo možno v četných spojeních nahradit adjektivem *automobilový* shodně se slovenštinou, místo *jilec* by bylo možno zavést *rukojeť* apod.

Snazší je to u nových pojmů; pro ty lze tvořit anebo hledat názvy pro oba jazyky současně. Abych uvedl příklad z poslední doby: z možných českých názvů, které přicházely v úvahu pro pojmenování pilota přepadového letounu (totiž *přepadač* a *přepadávač*) byl vybrán *přepadávač*, protože odvození od nedokonavého slovesa (*prepadávač*) bylo v daném případě vhodnější pro slovenštinu.

—*—

Již čtyři roky se v naší armádě používá dvojího služebního jazyka — a služební dorozumivací styk, jak se předpokládalo, není tím nijak zkomplikován. Ve slovenštině se tisknou i důležité předpisy, a dokonce i předpisy technické. O slovenské vojenské názvosloví se stejně jako o české dbá tak říkajíc „na nejvyšší úrovni“, v úzké spolupráci s Ústavem slovenského jazyka a Ústavem pro jazyk český. Zároveň ovšem je nutno počítat s tím, že takovéto těsné soužití dvou jazyků se musí nutně projevit v tom, že na sebe navzájem působí. Tak například místo českého *dovolená* se pod vlivem slovenštiny ve stejném významu rozšířilo slovo *dovolenka*, které má ovšem v češtině jiný význam (dokument opravňující k nástupu dovolené). Stejně tak se místo *puma* používá často *bomba*, místo *mošna chlebník* (což by bylo možno přijmout) atd. Naopak zase místo správných slovenských výrazů se stále ještě objevují, někdy i všelijak poslovenštěné výrazy české (místo *kaliber* ráža apod.). To lze napravovat hlavně tím, a to třeba zdůraznit, že se používání dvojího služebního jazyka spojuje také s úsilím o kulturu obou jazyků. Máme tu na mysli především soustavnou spolupráci s vrcholnou českou i slovenskou jazykovou institucí, snahu o dobrou jazykovou úroveň předpisů (i když se ne vždy podaří) a „jazykovou osvětu“, totiž české i slovenské jazykové rubriky v Lidové armádě a jiných odborných vojenských časopisech, instruktáže a kursy mluvnice i pravopisu. K tomu, aby si příslušníci armády uvědomovali rovnoprávnost obou jazyků, přispívá i ustanovení Řádu vnitřní služby, že

pozdraví-li nadřizený jednotku česky, odpovědí vojáci rovněž česky, pozdraví-li slovensky, odpovídají slovensky (*Nazdar, súdruhovia!* — *Zdar, súdruh . . .*). Diferenční slovníčky, které se uvádějí na konci předpisů českých i slovenských, napomáhají k tomu, aby vojáci získávali pasívní znalosti druhého jazyka.

Přes drobné problémy a obtíže, které jsou s dvojjazýčností spojeny, je ustanovení branného zákona o služebním jazyce nesmírně cenné jako výsledek tvůrčího marxistického zhodnocení zvláštních podmínek, které u nás jsou pro řešení národnostní otázky. Má velký význam pro rozvoj slovenského jazyka i pro upevnění bratrského svazku obou našich národů.

Literatura:

F. Trávníček, *O poměru mezi češtinou a slovenštinou*, Tvorba, 1958, str. 166; F. Oktavec, *O vojenskej terminológii slovenskej a českej*, Slovenská reč 1946, str. 39; J. Horecký, *Dnešný stav v slovenskej odbornej terminológii*, Slovenské odborné názvoslovie 1953, str. 353; J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959; *Česko-slovenský vojenský slovník* (v tisku); *Vojenské předpisy: Disciplinárny poriadok ozbrojených síl Československej socialistickej republiky*, Praha 1961, *Poriadok vnútornej služby ozbrojených síl Československej socialistickej republiky*, Praha 1961, *Cvičebný poriadok ozbrojených síl Československej republiky*, Praha 1958.

TVOŘENÍ SOUSTAVY VĚDECKÝCH TECHNICKÝCH TERMÍNŮ

(Pokračování)

D. S. Lotte

SOUČÁSTI A PRVKY TERMÍNU

§ 6. Základní typy terminologických sousloví

V následující tabulce jsou uvedeny různé typy terminologických sousloví. Všechny 4 typy sousloví jsou gramaticky rozložitelné. (Příkladem na termíny blízké ke gramaticky nerozložitelným souslovím může být *kování pocínované v ohni*, kde určovaná část vyjadřuje pojem kategorie předmětů [nikoliv procesů].) Avšak vzhledem k terminologické smyslové rozložitelnosti nejsou tato sousloví rovnocenná.

Strukturu termínu *vodní síla* tvoří dvě samostatná slova a každé z nich je rovněž termínem použitým v jeho přímém

významu, tj. v tom významu, který má v samostatném použití. Přitom zvláštní význam sousloví nezpůsobuje změnu (záměnu) významu jedné nebo druhé součásti; vyvolává pouze ohraničení smyslového obsahu termínu v celku. V termínu *vodní síla* může být oddělena kterákoliv z obou součástí nezávisle na druhé; proto takové termíny mohou být nazvány rozložitelnými terminologickými souslovími (typ I). (K rozložitelným souslovím patří také termíny, jejichž jedna část není termínem, nýbrž technickým slovem, tzn. slovem, kterého se nepoužívá jako samostatného termínu, které však získalo technickou přesnost, např. „měrný“ — *měrná váha*.)

Tabulka 2

Typ I	Typ II		Typ III		Typ IV	
Rozložitelná terminologická sousloví (obě části termínu jsou použity v obyčejném, neporušeném významu)	Relativně rozložitelná terminologická sousloví (jedna část sousloví je termín, ostatní části jsou obyčejná slova)		Polorozložitelná terminologická sousloví (obě části sousloví jsou termíny, avšak jedna z nich je použita v porušeném významu)		Nerozložitelná terminologická sousloví	
	druh 1	druh 2	druh 3	druh 4	druh 5	druh 6
<i>vodní síla</i>	Termínem je určovací část:	Termínem je určující část:	Určovací část je posunuta:	Určující část je posunuta:	Obě části sousloví jsou netermíny:	Jedna část sousloví je obyčejné slovo, druhá část jsou termíny v posunutém významu:
	<i>vysoký tlak</i>	<i>čep hřídele</i>	<i>zapalovací svíčka</i>	<i>vlčí bob</i>	<i>obří hrnec</i>	<i>slepá chodba</i> <i>koňská síla</i>

K druhému typu sousloví („relativně rozložitelných“) patří termíny, jejichž jedna část je termínem a druhá je obyčejné slovo bez přesného technického obsahu. Přitom může být termínem buď určovaná část (*vysoký tlak*), nebo určující část (*čep hřídele*). Sousloví jako *čep hřídele* ve srovnání s *vysoký tlak* mají určité zvláštní vlastnosti, pro které je oddělujeme do zvláštní skupiny. Tato vlastnost spočívá v tom, že určované části (*čep*) ve stejném nebo příbuzném terminologickém systému se nepoužívá v jiném významu, tedy druhá část — určující (*hřídele*) se může vypouštět nezávisle na kontextu. Termín takovým zmenšením počtu svých prvků částečně ztrácí názornost, přece však se nestává mnohoznačným; tudíž jeho použití nemůže působit praktické chyby nebo nedorozumění.

Třetí typ termínů je na první pohled blízký k prvnímu; ve spojeních, která sem patří, jsou obě části termíny, avšak jedna část je použita v posunutém významu. *Zapalovací svíčka* například není „svíčkou“; *vlčí bob* nemá nic společného s vlkem. „Svíčka“, „vlčí“ jsou zde použity v přeneseném významu, přičemž tato část má nový (posunutý) význam pouze v daném sousloví; v jiném sousloví se v témž významu nevyskytuje.

Rozložitelná, relativně rozložitelná a polorozložitelná sousloví můžeme členit na součásti vyčleněním obou částí (typ I) nebo oddělením jedné části a osamocněním druhé části (typy II a III). Takovou vlastnost nemá čtvrtý typ terminologických sousloví, který jsme nazvali „terminologicky nerozložitelná sousloví“. Příklady na tato sousloví jsou termíny: *obří hrnec*, *slepá chodba* ap. Tyto názvy se neskládají z částí, které by byly termíny nebo technickými slovy používanými v jejich přímém významu. Proto z nich nemůže být vyčleněna terminologicky samostatná část, a tudíž nemohou být osamostatněny ostatní části (nesamostatné). Nejčastěji to bývá proto, že při pojmenování nového technického pojmu nebyl změněn význam jednotlivých slov, nýbrž celého sousloví (*obří hrnec*). Takové spojení existovalo již v jazyce buď pro pojmenování konkrétní věci, nebo pro vyjádření pojmu, jenž patří k jině značně vzdálené terminologické soustavě, a to netechnické.

Ze skupiny „nerozložitelných sousloví“ musíme vybrat jeden jejich druh v důsledku jeho charakteristických zvláštností.

Pod termínem *šachta* rozumíme v ruštině vertikální nebo ukloněné důlní dílo, které ústí na povrch a slouží potřebám těžních prací v dole. *Slepá šachta* je vertikální nebo ukloněné důlní dílo, které neústí na povrch. Při srovnání těchto definic je zřejmé, že příslušné pojmy nejsou ve vzájemné bezpro-

střední klasifikační podřízenosti: *šachta* není rodovým zobecnujícím pojmem ve vztahu k pojmu *slépá šachta*. Proto v daném případě termíny porušují ta původní spojení, která existují mezi příslušnými pojmy.

Tvoření a používání takových termínů stejně jako termínů typu *zapalovací svíčka* je třeba považovat za nepřipustné.

§ 7. Části terminologických sousloví

Spojení typu *obří hrnec*, *slépá chodba* jsou spojení terminologicky nerozložitelná. Z terminologického hlediska takové termíny nemohou být rozděleny na části, a proto patří k nejjednodušším terminologickým jednotkám.

Proti nerozložitelným spojení stojí spojení rozložitelná, relativně rozložitelná a polorozložitelná, která se dělí, jak bylo ukázáno v § 6, na jednotlivé části. Přitom se členění provádí buď prostým oddělením (*vodní síla*), nebo oddělením s následujícím osamostatněním (*vysoký tlak*). Ve všech příkladech takových termínů jsou jejich části ve vztahu určujícího k určovanému. Například v termínu *vodní síla* je určovanou částí „síla“ a určující částí „vodní“. V tomto případě určující část charakterizuje nějaký druhový příznak, druh síly.

V termínu *čep hřídele* žádná z částí nevyjadřuje druhový příznak. Rodové a druhové vztahy tu neexistují (neexistuje účelný vědecký technický pojem, který by spojoval všechny druhy čepů). V tomto termínu se však přece odlišuje určující část (*hřídele*) a tím se odděluje i část určovaná (*čep*). V tomto terminologickém sousloví je však místo rodových a druhových vztahů vztah „část — celek“ (viz § 1).

Určující část může být vyjádřena různými slovními druhy (viz tabulku 3): přídavným jménem denominativním (*elektrický automobil*), přídavným jménem deverbativním (*kalená ocel*, *kalitelná ocel*), podstatnými jmény v nepřímém pádě bez předložky (*závěr pušky*), podstatnými jmény v nepřímém pádě s předložkami (*zkouška na tah*, *motor s elektrickým zapalováním*) a konečně podstatným jménem v 1. pádě (*tank obojživelník*). Když je v terminologickém sousloví použito přídavného jména a podstatného jména v nepřímém pádě (skupina I, II a IV) určující a určované části se formou zřetelně liší.

V takových spojení nejsou zvláštní slova, která dovolují odlišit určující část od určované, nejsou tu ani slova, která napomáhají zjistit charakter vztahu mezi oběma částmi. První

Prostá shoda		Zvláštní druh shody	Podřízenost		
I. skupina příd. jméno denominativní		II. skupina příd. jméno deverbativní	III. skupina přístavek	IV. skupina podstatné jméno v nepřímém pádu bez předložky	V. skupina podstatné jméno v nepřímém pádu s předložkou
<i>elek- trický</i>	<i>auto- mobil</i> zvlášť- výchozí ní znak pojem	<i>kalená ocel</i> <i>kalitelná ocel</i>	<i>tank oboj- živelník</i>	<i>závěr pušky</i>	<i>zkouška na tah</i> <i>motor s elek- trickým zapa- lováním</i>
Nový pojem, který je ve vztahu rod — druh k výcho- zímu spojení					

funkci vykonávají koncovky nebo koncovky a přípony určující části (například u přídavných jmen). Druhou funkci, většinou pouze nedostatečně diferencující, vykonávají také koncovky nebo přípony (stejně nebo jiné). Tak například v termínu *pružina ventilu* koncovka *-u* (ve slově „ventilu“) dovoluje soudit, že právě ventil je určovanou částí, protože *-u* je pro slovo „ventil“ znakem nepřímého pádu, v tomto případě pádu druhého. V termínu *řezací hořák* vykonává stejnou funkci *-cí*. Přípona *-cí* umožňuje tvrdit, že *hořák* (určovaná část) slouží k provádění procesu (ale že sama se tomuto procesu nepodřizuje). Pádový tvar druhého slova *jednocení řepy* zdůrazňuje, že mezi částmi termínu jde o vztah „proces — předmět“. Ve většině případů však takzvané ohýbací (koncovky) a slovotvorné (přípony a předpony) části slova neumožňují získat představu (s potřebnou diferenciací) o charakteru příznaku, jinými slovy o typech spojení a vztahů mezi částmi sousloví. Různé smyslové terminologické vztahy nejsou jednoznačně vyjádřeny vztahy syntaktickými, stejně jako každému syntaktickému vztahu neodpovídá pouze jedna určitá syntaktická konstrukce.

Tak například podle konstrukce termínů *pružina ventilu* a *ventilová pružina* nemůžeme nic soudit o skutečných terminologických vztazích nebo o skutečných syntaktických vztazích (viz tabulku 4). Sousloví *ventilová pružina*, i když vezmeme

v úvahu význam jeho částí (a ne jenom syntaktickou konstrukci), může znamenat: 1. „pružinu k ventilu“, 2. „pružinu jako část ventilu“, 3. „pružinu opatřenou ventilem“. Spojení *pružina ventilu* nemá tento poslední význam, může ho však být použito k vyjádření prvních dvou významů.

Tabulka 4

<i>ventilová pružina</i>	<i>pružina ventilu</i>	<i>pružina s ventilem</i>
1. Pružina k ventilu	Pružina k ventilu	—
2. Pružina jako část ventilu	Pružina jako část ventilu	—
3. Pružina opatřená ventilem	—	Pružina opatřená ventilem
4. —	—	Pružina a ventil

Naproti tomu syntaktickou vazbu *pružina ventilu* nemůžeme nahradit žádnou jinou vazbou bez předložky, která by mohla jednoznačně vyjádřit pouze jeden ze dvou zkoumaných významů. Tuto úlohu, tj. úlohu syntaktické vazby, jednoznačně k určitému syntaktickému vztahu může vykonat (a to ne vždy) předložkové spojení (skupina V v tabulce 3). V takových spojeních je určující část spojena s předložkou, která spolu s koncovkou zdůrazňuje charakter vztahů mezi určovanou a určující částí.

V terminologicky rozložitelných a polorozložitelných spojeních se předložka také odděluje jako zvláštní část, nemá však samostatný terminologický význam: její funkce je obyčejně čistě syntaktická. Proto předložku můžeme nazvat „vedlejší“ nebo „vztahovou“ částí.

Je třeba pamatovat, že předložkové vazby nejsou vždy jednoznačné. Srovnejme například spojení *pružina s ventilem* a *ventilová pružina*. První spojení může ze tří významů, které má *ventilová pružina*, vyjadřovat pouze jeden, a to: pružina opatřená ventilem. Vedle toho *pružina a ventil* označuje také spojení „pružiny s ventilem“ (pružinu a ventil dohromady).

V uvedených předložkových a bezpředložkových spojeních může být určovací a určovaná část oddělena podle čistě formálních znaků (tvar nepřímého pádu). Existuje však i zvláštní skupina spojení, v níž takové formální znaky nejsou. V termínech jako *tank obojživelník* apod. mají obě části (na nichž je zřetelně vidět, že jsou samostatné) tvar, podle něhož nemůžeme

nic soudit ani o syntaktických vztazích. Pouze terminologický a lexikální význam částí ukazuje, že v tomto případě jsou to termíny typu určujícího a určovaného (*tank* je část určovaná a *obojživelník* je část určující). V lingvistické literatuře se určující části spojení tohoto typu jmenují přístavek. V obecném jazyce mají taková spojení dvě podskupiny: první, v níž přístavek (určující část) stojí před určovaným slovem (*darebák kluk*), a druhá, v níž přístavek následuje za určovaným slovem (*hůl lískovka*).

V současné terminologii se vyskytuje (a to velmi zřídka) skoro výhradně jen druhá podskupina. Tak v termínech typu „určovaného a určujícího s přístavkem“ se projevuje lokalizace, tj. určitá poloha částí termínu.

§ 8. Určující a určované a rovnoprávné části terminologických sousloví

Ruské termíny typu *motor-geněerator* mají formu totožnou s formou termínů typu *tank obojživelník*. Části těchto termínů nejsou však ve vztahu určujícího k určovanému. *Motor-geněerator* není motor, který může být použit jako generátor, nebo naopak generátor, který se používá také jako motor. *Motor-geněerator* je agregát, který se skládá z motoru a generátoru, které jsou spolu určitým způsobem spojeny. Proto v termínu *motor-geněerator* není část určovaná a určující; na jeho obě části můžeme pohlížet podmíněně jako na sčítance a na celý termín jako na určitý „podmíněný terminologický součet“ sčítaných částí, které jsou také termíny.

Když zkoumáme různé typy všeobecných vztahů mezi částmi v různých termínech, snadno se přesvědčíme, že vztahy „určující a určované“ se objevují v termínech vyjadřujících pojmy různých terminologických kategorií: kategorie předmětů, kategorie vlastností a stavů, kategorie způsobů (metod), kategorie veličin a kategorie jednotek míry.

„Vztahy sčítání“ jsou charakteristické hlavně pro termíny, které vyjadřují pojmy předmětové kategorie, a nepozorujeme je v termínech pro veličinu a měrné jednotky.

Všechny ostatní druhy vztahů pozorujeme jen v termínech, označujících veličiny a jednotky míry; bývá to tehdy, když termíny v podstatě odrážejí matematické úkony s číselnými hodnotami odpovídajících veličin.

Nejrozšířenější skupiny termínů (I, II, IV a V v tabulce 3),

jejichž části jsou ve vztahu „určujícím a určovaném“, mají zásadně různou syntaktickou formu.

Když je určující část vyjádřena přídavným jménem, existuje tzv. „shoda“; přitom se přídavné jméno shoduje s určenou částí (podstatným jménem).

Když je určující část vyjádřena podstatným jménem v nepřímém pádě bez předložky nebo s předložkou, má celý syntaktický obrat název „rekce“ a určující část je slovem řízeným.

Případy s přístavkem (skupina III, tabulka 3) nemají v technické terminologii jednotný, pevně ustálený typ formy.

Tvrzení o dvojím tvaru podobných spojení s „přístavkem“ je oprávněno pouze tehdy, když termíny typu *tank obojživelník* patří k souslovím. Takové termíny je však správnější počítat ke složeným slovům, a proto syntaktické vazby s přístavkem se vztahují pouze k případům shody.

V termínech neurčovaného ani neurčujícího typu (souřadného spojení, „čistého“ přístavku) — rus. *motor-geněratör* — není ani rekce ani shoda. Někdy v takových termínech se skloňují obě části, ale častěji zůstává jejich první část při skloňování beze změny, to znamená, že celý termín není už slovním spojením, ale složeným slovem.

§ 9. Součásti jednoslovných termínů. Prvky termínů

Všechna spojení, kromě nerozložitelných, můžeme rozdělit na součásti. Avšak ve většině případů se dá terminologicky členit i ta součást spojení, která je buď složeným, nebo odvozeným slovem. Tak můžeme přirozeně členit i jednoslovný termín, který není součástí sousloví. Např. srovnáme-li termíny *magnet*, *magnetičnost* a *magnetismus*, vyčlení se část *magnet-*, která má terminologický význam, a oddělují se části (jednoduché a složené) *-ičnost* a *-ismus*. Avšak když srovnáváme termín *magnetičnost* s termíny *křehkost*, *tvrdost*, *pevnost* ap., vybíráme příponu *-ost* a oddělujeme ostatní části *magnetičn-*, *křehk-*, *tvrd-*, *pevn-*. Konečně při srovnávání dejme tomu části *magnetičn-* a *magnet-* se vybírá část *magnet-* a odděluje se přípona *-ičn-*. V těchto příkladech některé části mají jasně vyjádřený terminologický význam (*magnet-*, *-ičnost*).

Slovo vůbec se dělí na nejmenší významové části, které se v lingvistické literatuře obvykle nazývají morfémy. Rozeznáváme morfémy základu a morfémy forem; dělíme je na před-

pony, přípony a koncovky. Tyto morfémy se obyčejně oddělují při rozboru slova. V této práci nebudeme rozebírat existující hlediska na povahu různých morfémů a jejich významů a úlohu v termínu. (Tato otázka je podrobně vysvětlena v práci *Úloha a význam přípon a předpon ve vědeckém a technickém názvosloví*. Zde poznamenáváme jen toto: V jazykovědné literatuře se obyčejně pohlíží na základ jako na morfém, v němž je soustředěn hlavní význam slova a který je jakoby těžištěm ve slově. Takový názor na úlohu základu může být pro vědeckou a technickou terminologii těžší přijatelný.) Poukážeme pouze na to, že v praxi tvoření termínů se často přenáší těžiště smyslu (vědomě nebo nevědomky) na základ, kdežto ostatní morfémy nabývají v tomto směru jakési pomocné, druhořadé úlohy. V technických termínech se přípon a předpon používá velmi nesystematicky. Pro jejich systemizaci je však neobyčejně důležité, aby každá část jednoslovného termínu (stejně jako část terminologického sousloví) měla zřetelný a jediný význam v dané soustavě termínů.

Všimněme si takových termínů jako *dioda*, *trioda*, *tetroda*, *pentoda*. Druhá část *-oda* je pro všechny společná. První část se mění. Když srovnáme tyto termíny s jejich nezkrácenými označeními *dvouelektrodová elektronová lamp*, *tříelektrodová elektronová lamp* atd., snadno se přesvědčíme o tom, že část *-oda* nahrazuje v těchto slovech celé spojení *elektronová lamp* a druhou část složeného přídavného jména. Jinými slovy *-oda* vyjadřuje všechno, co je společné těmto druhovým pojmům (*elektronová lamp* je pojem rodový). Stejně *di-*, *tri-*, *tetr-*, *pent-* nahrazují dvou, tři atd.; *-oda* je „sufixoidem“ utvořeným od slova „elektroda“ (v elektrodě *-oda* je z řeckého *hódos* — cesta).

„Sufixoidy“ jsou také *-jem*, *-vod* v takových termínech jako *vodojem*, *vodovod*. Úloha „sufixoidů“ je ve vědecké terminologii neobyčejně veliká; jsou to systematizující prvky, které zdůrazňují to, co je pojmům společné, a velmi usnadňují práci s nimi.

Jako „sufixoidů“ se nejčastěji používá prvků cizojazyčných, i když v řadě případů nic nepřekáží tomu, aby bylo použito prvků vlastního jazyka (základy a přípony); v tomto směru je především třeba povšimnout si velkého počtu obvyklých přípon, kterých se vůbec nepoužívá v současné terminologii nebo se jich používá nesystematicky.

Přípony mají obyčejně velmi široký význam, avšak v urči-

té soustavě vědecké terminologie mohou být specializovány, tzn. jejich význam se zužuje potřebným směrem.

Jestliže srovnáme názvy *tříštivá účinnost* a *tříštivost*, snadno se přesvědčíme, že přípona *-ost* má v podstatě stejnou terminologickou úlohu v jednoslovném termínu jako slovo *účinnost*, které vyjadřuje v terminologickém sousloví pojem „vlastnost“.

V termínech *výklopník* a *mezník* přípona *-ík* v obou případech nahrazuje samostatné slovo (v prvním — mechanismus, ve druhém — kámen), které je určující částí v širších termínech *výklopný mechanismus* a *mezný kámen*. Samostatné části *mechanismus* a *kámen* vyjadřují pojmy, které patří ke kategorii pojmů předmětných, ale žádný z nich neznamena zobecňující pojem „předmět“, neboť jsou to pojmenování pouze jednotlivých druhů předmětů. Přípona *-ík*, která má široký význam „předmětovosti“ vůbec, jakoby tento svůj význam zužovala při spojení s ostatními částmi slova: neznamena pak předmět vůbec, ale v prvním případě pouze mechanismus a ve druhém pouze kámen. Tak mezi částmi slova v jednoslovném termínu je stejná specializace jako v částech terminologického sousloví. Přípona *-ík* zařazuje pojem *mezník* do určité kategorie pojmů, nebo, což je stejné, označuje tu v podstatě pojem širší než celý termín „mezník“. *Mezník* je jedním ze zobecňovaných pojmů ve srovnání se zobecňujícím pojmem, který má samostatný název *kámen* a je ve slově *mezník* vyjádřen běžnou příponou *-ík*. Kořen *mezn-* v tomto jednoslovném termínu vyjadřuje specifický znak kamene určitého druhu, tj. kamene určeného k vyznačení meze. V tomto případě je specifický znak slovně vyjádřen termínem jiného pojmu, a to pojmu *mez*. Na základ *mez-* se můžeme také dívat jako na část, která má určitý jasně vyjádřený terminologický význam.

V rozebraných příkladech částice určované části termínů byly těmi částmi slova, které se v gramatice nazývají sufify. Avšak sufify nezaměňují ve všech případech určované součásti terminologického sousloví. V termínu *kolík* sufif *-ík* nezastupuje určovanou část. O tom se snadno přesvědčíme při rozvíjení tohoto slova v sousloví. Místo *kolík* je možno použít dvou slov *malý kůl* (nebo *nevelký kůl* ap.). Tady je slovem „kůl“ vyjádřen zobecňující pojem a ne „znak“, jako v sousloví typu *mezný kámen* a příponou *-ík* (rozšířenou v sousloví znamená „malý“) v podstatě je vyjádřen druhový znak. Tak mohou sufify zastupovat určující část a v takovém případě se budou nazývat určujícími sufify. Je nutno poznamenat, že v této úlo-

ze v technické terminologii vystupují sufixy poměrně zřídka a ještě řídkěji mají jasné vyjádřený terminologický význam.

Kromě základů, sufixoidů a sufixů mají někdy terminologický význam také prefixy a prefixoidy (*auto-*, *tele-*, *elektro-*, *foto-* atd.). Úloha prefixů ve vědecké a technické terminologii je neobyčejně důležitá.

My zde budeme zkoumat jen ty druhy prefixů, které mají terminologický význam, a omezíme se na jejich úlohu pouze v termínech, jako tomu bylo u základů a sufixů.

Máme-li srovnat dva termíny *vstup* a *výstup*, tedy od nich můžeme oddělit obecnou část *-stup* (základ) a rozdílné části *vý-* a *v-*. V druhé dvojici termínů *východ* a *vchod* stejně tak je obecná část *-chod* a rozličné části *vý-* a *v-*, které se shodují svou zvukovou podobou s oddělenými částmi ve výše uvedené dvojici termínů. Při srovnání části *vý-* a *v-* v první dvojici termínů s částmi *vý-* a *v-* v druhé dvojici je možno se přesvědčit, že *vý-* se spojuje ve slovní komplex *výstup* a *východ* v naprosto stejném významu. Stejně tvrzení je správné i pokud jde o část *v-*. *Vý-* vyjadřuje směr opačný ke směru k vyjádřenému části *v-*. Tak *vý-* a *v-* jsou určujícími částmi pro určované části *-stup* a *-chod*. Část *-chod* někdy je používána jako samostatné slovo — pojmenování pro pojem, jenž zobecňuje pojmy *vchod* a *východ*. Část *-stup* takové samostatné použití nemá, to ji však nezabavuje její zobecňující úlohy, pokud jde o *vstup* a *výstup*. Určující význam obyčejných prefixů ve většině případů mnohem jasněji projevuje srovnání sloves, od nichž jsou termíny odvozeny (např. *stoupati* — *vystoupiti*, *vstoupiti*).

Je třeba mít na zřeteli také i to, že přidání obyčejné přípony ke slovesu nebo bezprostředně k podstatnému jménu je často doprovázeno změnou významu slova, k němuž se připojuje. Přitom je přirozeně těžké mluvit obecně o terminologickém významu příslušného prefixu, jestliže základová část nevstupuje do spojení s jinými předponami a tak se odděluje v novém technickém smyslovém obsahu.

Prefix není vždy určující částí, tj. neoznačuje vždycky specifický znak nějakého pojmu. Např. v termínu *podpatek* předpona *pod-* plní stejnou funkci jako předložka v souslovích. Termín *podpatek* může být rozšířen ve spojení *část obuvi pod patou*. Namísto těchto těchto konstrukcí se rovněž používají méně diferencující bezpředložkové konstrukce, např. *podklad paty*. Tak předpona *pod-* stejně jako předložka *pod* mají v daném případě hlavně syntaktický význam.

Jakákoliv terminologická spojení, jednoslovné termíny nebo konečně i části jednoslovných termínů nedělitelné v terminologicky významovém ohledu budeme nazývat prvky termínu.

§ 10. Zbytečné prvky termínu

V terminologických spojeních mohou být zbytečná slova. Např. v sousloví *transformátor na střídavý proud* slova „na střídavý proud“ jsou zbytečná, neboť znak, který označují, je již obsažen v souhrnu těch znaků, které vyjadřuje slovo *transformátor*.

V jednoslovných termínech zejména cizího původu se často používá zbytečných prvků, při čemž ani jedna z takových částí co do významu nezastiňuje druhou a jsou v tomto ohledu rovnocenné. Např. když srovnáváme v ruštině termíny (přejaté z angličtiny) „šever“ a „ševingovanije“ (česky ševingování), určující částí je zde základová část *šev-* (angl. *shav-e*). Část *-ing-* je „sufixem procesu“, avšak tato kategorie již byla vyjádřena (sufixem *-ovanije*). Proto *-ing* právem pokládáme za zbytečný prvek. Takové prvky prodlužují termín, který se stává méně vhodným, a což je nanejvýš důležité, odtrhují odvozené termíny od základních, zvláště v těch případech, kdy zbytečným prvkem je cizí materiál. „Šever“ (angl. *shaver*) je nástrojem procesu „ševingovanija“ (angl. *shaving*). Pro utvoření odpovídajících termínů v ruské terminologii (jestliže vůbec bylo nutné přejímat základ slova) měl by se vzít základ „šev-“ nebo jedna z forem: „šever“, „ševing“. Odvozené termíny neměly být také tvořeny ze tří různých základních prvků: od kořene *shav-e* nebo od základů *shaver* anebo *shaving*.

Jestliže anglické *-er* (lat. *-or*) v ruském jazyku má jako sufix význam „nástroje“, „přístroje“ a „stroje“, tedy *-ing* nemá v ruské terminologii žádný zřejmě vyjádřený ohraničený význam. Oddělením jiných terminologických významových morfémů z řady termínů a slov vůbec můžeme samozřejmě tento morfém osamostatnit, avšak tento morfém nebude mít ustálený jediný význam a tím pozbude jakékoliv terminologické hodnoty (např. přejaté *bluming*, *fading* ap.). V termínu „ševingovanije“ *-ing* je nejen prvkem zbytečným, ale dokonce škodlivým, neboť způsobuje odtržení termínů „ševingovanije“ a „šever“. Jestliže termín „ševingovanije“ byl přejat dříve, měl být místo převzetí termínu „šever“ utvořen termín „ševing“ pro nástroj (jako *vytahovati* – *výtah*). Kdyby byl přejat do ruské

terminologie „šever“ dříve, nebyly by žádné důvody k opětovnému přejímání termínu „ševing“.

Proti anglickému *-ing* se musíme postavit stejně jako ve většině případů proti německému *-ir* (něm. *-ier*, fr. *-er*) ap.

Ze dvou ruských variant — *freza* a *frezer* — se dnes převážně používá *freza*; avšak názvů odvozených od *freza* se v literatuře používá v podobách jako *frezerovanije* (dějový název) a *frezerovannyj* (určující část terminologického sousloví); autoři se domnívají, že tyto názvy nejsou odvozeny od *freza*, nýbrž od *frezer* (přejatého z němčiny) a že *-er* vůbec není slovesným formantem.

Srovnáme ruské termíny *freza* a *frezer*: zavedení tohoto druhého termínu by bylo možno schválit jen v tom případě, kdyby *-er* v ruštině mělo jasně vyjádřený význam „náradí“ a „nástroje“ v protikladu k jakémukoliv jinému sufixu s významem „přístroj“, „stroj“ atd. Avšak žádná taková diference není. Proto forma *freza* je přijatelnější jako krátká a vhodná pro tvoření odvozených a složených slov. Např. není pochyb, že ze dvou podob *zubofreznaja mašina* a *zubofrezer-naja mašina* je z terminologického hlediska vhodnější první. Musíme mít na zřeteli, že zachování termínu *freza* pro nástroj dává větší možnost použít termínu od něho odvozeného k označení pojmu jiné klasifikační řady:

1. klasifikační řada
nástroj
freza (rusky)

2. klasifikační řada
stroj
frezer (namísto *frezerovaľ-naja mašina*)

Se zbytečnými prvky se samozřejmě setkáváme i v ruských jednoslovných termínech; zde je obtížnější je odstranit, avšak přece je nezbytné takové pokusy dělat a mít při tom na mysli, že jednoduchost tvoření nového názvu (např. podle vzoru nejužívanějších způsobů) zdaleka není vždy zárukou snadnosti jeho dalšího používání (viz § 5).

Ze sborníku D. S. Lotte: *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii*, Moskva 1961, přeložily Svatava Dolínková a Vlasta Mašková.

NÁZVOSLOVIE BAVLNÁRSKÝCH KROSIEŇ

Uverejňujeme návrh na normu názvoslovia bavlnárskych krosien, ktorý vypracovali učitelia Strednej priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku. Z návrhu uverejňujeme prvé tri kapitoly: 1. Hlavné mechanizmy a súčiastky, 2. Technologické pojmy tkania, 3. Druhy chýb v tkanine.

Návrh vypracovala a schválila 11-členná komisia učiteľov odborných predmetov a slovenčiny. Návrh zo stránky odbornej pripravil technologičtkáčstva inž. Jozef Strečko, z jazykovej Vlado Uhlár.

O návrhu sa diskutuje na odborných pracoviskách.

1. Hlavné mechanizmy a súčiastky

krosná

stroj na tkanie. Môžu byť ručné, mechanické (bavlnárske, vlnárske, hodvábnické, iné špeciálne druhy, napr. kobercové, bezčlnkové ai.)

kostra krosien

liatinová konštrukcia slúžiaca ako základňa pre všetky mechanizmy krosien. Zachycuje a tlmí chvenie a nárazy vznikajúce od dynamických síl pohybujúcich sa súčiastok. Zabezpečuje stabilitu a správny chod krosien

bočnica krosien

súčiastka tvoriaca boky krosien. Je odliata zo sivej liatiny, na vonkajšej strane vystužená rebrami, na vnútornej strane hladká

predná priečka

súčiastka spájajúca pravú a ľavú bočnicu blízko zeme pred ložiskami osi bidla

zadná priečka

súčiastka spájajúca bočnice vzadu krosien

koruna krosien

vhodne tvarovaná priečka preklenujúca vzdialenosť medzi bočnicami krosien. Na nej je uložený obrtačkový hriadeľ alebo nitelnicový stroj

prejma — čes. prsník — rus. грудница

súčiastka spájajúca bočnice vpredu hore a vedúca tkaninu k regulátorovému valcu

predná časť krosien

časť krosien v mieste, kde sa tvorí a navíja tkanina.

zadná časť krosien

časť krosien v mieste, odkiaľ sa odvíja osnova

pohon krosien

mechanizmus na uvádzanie kľukového hriadeľa krosien do pohybu

spodný hriadeľ = excentrový hriadeľ

hriadeľ uložený pod hlavným hriadeľom, od ktorého dostáva otáčavý pohyb ozubeným súkolesím v pomere 1 : 2. Slúži na uloženie prehodových excentrov, živových excentrov pri tkaní plátna, excentra na pohyb útkovej a osnovej zarážky. Poháňa nitelnicový stroj

tretia spojka

spojka slúžiaca na prenášanie krútiaceho momentu, resp. na prerušovanie pohybu medzi elektromotorom a hlavným hriadeľom krosien

brzda krosien

súčiastka, ktorej účelom je rýchlo zastaviť krosná na popud tkáča alebo zarážok. Tvorí jeden celok so spojkou, alebo je samostatným mechanizmom pôsobiacim na hlavný hriadeľ

kľukový hriadeľ = hlavný hriadeľ

hriadeľ vykonávajúci dvoma kľukami prostredníctvom ojníc kývavý pohyb bidla. Od kľukového hriadeľa dostávajú pohon všetky mechanizmy krosien

mechanizmy na pohyb osnovy

mechanizmy slúžiace spolu s inými časťami krosien na zabezpečenie technologicky potrebných pohybov osnovy v tkacom poli

osnovný návoj — čes. osnovné vratidlo — rus. наво́й

hladké rovné plné alebo duté valcovité teleso slúžiace na navíjanie a odvíjanie osnovy v plnej šírke a hustote. Na koncoch má prestavovacie okrajové kotúče na rôzne šírky osnovy. Brzdíacie kotúče sú priskrutkované na čelách telesa osnovného návoja

povoľovací mechanizmus osnovy

mechanizmus umožňujúci postupné odvíjanie osnovy z osnovného návoja pri zachovaní rovnomerného napätia osnovy

pasívny povoľovací mechanizmus = brzda osnovného návoja

mechanizmus dovoľujúci otočiť osnovný návoj ťahom osnovy, ak zvýšené napätie osnovy spôsobené zatkaním útku a navíťm prírastku tkaniny premôže brzdiaci moment

brzda na ručnú reguláciu

brzda, na ktorej sa brzdiaci moment reguluje ručne úmerne k zmenšenému priemeru návinnu osnovy

brzda na samočinnú reguláciu

brzda, na ktorej sa brzdiaci moment samočinne znižuje úmerne so znižovaním priemeru návinnu osnovy

aktívny povoľovací mechanizmus = osnovný regulátor

mechanizmus nútene otáčajúci osnovný návoj na odvíjanie osnovy s rovnomerným napätím počas tkania

negatívny osnovný regulátor

regulátor otáčajúci osnovný návoj tak, aby sa z neho odvíjala taká

dĺžka osnovy, aká je potrebná na zväčšenie tkaniny o každý zatkaný útok i s dĺžkou na vznikajúce skrátenie

pozitívny osnovný regulátor

regulátor otáčajúci osnovný návoj tak, že sa z neho odvíja stále rovnaká dĺžka osnovy (pri každej otáčke kľukového hriadeľa) bez ohľadu na to, či bol útok zatkaný

osnovná svorka

súčiastka vedúca z osnovného návoja odvitú osnovu do tkacieho poľa. Služi aj na reguláciu napätia osnovy pri tvorení zivy. Jej poloha má vplyv aj na vzhľad tkaniny

pevná osnovná svorka

osnovná svorka umiestnená otočne v ložiskách na bočnici krosien nad osnovným návojom. Používa sa pri tkaní s otvorenou zivou

pohyblivá osnovná svorka

osnovná svorka umiestnená otočne v ložiskách dvojramenných pák, ktoré sú vykyvované excentrom na hlavnom hriadeľi. Vyrovnáva napätie osnovy pri tvorení zivy a používa sa pri tkaní s uzavretou zivou

krížové ciepyky – čes. činky – rus. разделяющие прутки

latky alebo tyče na udržanie nitového kríža, ktorý zabezpečuje poriadok nití po celej šírke osnovy a uľahčuje správne navlečenie nití do nitelníc

tkacie pole

priestor od miesta vzniku tkaniny po ciepyky alebo lamely osnovnej zarážky, príp. po osnovnú svorku, v ktorom sa pohybuje osnova

mechanizmus na navíjanie tkaniny = tkaninový regulátor

mechanizmus regulujúci navíjanie tkaniny na tkaninový návoj. Počas tkania udržiava s mechanizmom na odvíjanie osnovy rovnaké napätie osnovy a určuje hustotu útkov v tkanine

pozitívny tkaninový regulátor

tkaninový regulátor regulujúci navíjanie tkaniny. Dĺžka navitej tkaniny je rovnaká pre každú otáčku kľukového hriadeľa

negatívny tkaninový regulátor

tkaninový regulátor regulujúci navíjanie tkaniny. Tkanina sa navíja o dĺžku hrúbky zatkaného útka

regulátorový (drsňý) valec

valec otáčaný tkaninovým regulátorom; väčšou časťou svojho drsňého obvodu odťahuje tkaninu

tkaninový návoj – čes. zbožové vratidlo – rus. товарный валик

valec uložený svojimi čapmi v otvorených ložiskách ozubených tyčí tkaninového návoja a pritlačený k regulátorovému valcu. Otáča sa trením o regulátorový (drsňý) valec, alebo osobitne dostáva pohon od mečíka bidla

živový mechanizmus

mechanizmus vytvárajúci podľa predpísanej väzby v osnovných ni-
tiach zivu čiže roztvor, ktorým sa prehadzuje člnok s útkom

excentrový živový mechanizmus

mechanizmus vykonávajúci pohyb nitelníc zavesených na obrtačkách
pôsobením excentrov na podnože spojené s nitelnicami. Rozoznávame
excentrový živový mechanizmus s kotúčovými excentrami a s drážko-
vými excentrami

obrtačky

kovové kotúče rozličných priemerov uložené na obrtačkovom hriadeľ.
Slúžia na zavesenie nitelníc a umožňujú ich pohyb pri tvorení zivu

obrtadel' hriadeľ

hriadeľ otočne uložený v otvorených ložiskách, ktoré sú upevnené na
korune krosien, alebo uložený v osobitnom stojane, ktorý je upev-
nený na korune krosien. Slúži na upevnenie obrtačkových kotúčov

nitelnicový stroj — čes. listovka — rus. ремизоподъёмная каретка

mechanizmus vykonávajúci pohyb nitelníc. V očkách ich nitienok
sú navlečené osnovné nite. V každej nitelnici sú navlečené osnovné
nite, ktoré sú v tkanine rovnako previazané s útkami

jednozdvížený nitelnicový stroj

nitelnicový stroj, na ktorom všetky mechanizmy pracujú pri každom
útku

dvojzdvížený nitelnicový stroj

nitelnicový stroj, na ktorom striedavo pracuje časť mechanizmov pri
nepárnych útkoch a časť pri párnych útkoch

riadiaci mechanizmus nitelnicového stroja

mechanizmus riadiaci činnosť nitelnicového stroja podľa predpísanej
väzby tkaniny pomocou kariet

karta

prostriedok určujúci činnosť riadiaceho mechanizmu. Býva lepenková,
kovová, drevená, papierová a z plastickej hmoty

platina

vhodne profilované kovové ťahadlo prenášajúce prostredníctvom nitel-
nicových pák pohyb na nitelnice

nitelnicová páka

vhodne profilovaná jednoramenná alebo dvojramenná páka spájajúca
platinu s nitelnicami pomocou drôtených ťahadiel, remienkov alebo
šnúru

pohybový mechanizmus nitelnicového stroja

mechanizmus vykonávajúci posuvný vratný pohyb nožov určených na
pohyb platin a poháňajúci riadiaci mechanizmus

nitelnica — čes. list — rus. нитченка, ремизра

drevený alebo kovový rám, v ktorom sú medzi dvoma pozdĺžnymi

ciepkami zvislé kovové nitienky s očkami na navlečenie osnovných nití. Nitelnicami sa vytvára ziva. Podľa poradia zdvíhu nitelníc sa vytvára väzba tkaniny

tkáčsky riad

názov pre nitelnice a brdo, prípadne i lamely, osnovné zarážky a ciepký žakarový stroj

mechanizmus vykonávajúci pohyb jednotlivých nitienok. Používa sa na vytkávanie zložitých vzorov

mechanizmus na pohyb útka

mechanizmus zabezpečujúci technologicky potrebné pohyby útka

prehodová ruka

drevená jednoramenná páka vykonávajúca prostredníctvom babky prehadzovanie člnka zivou

prehodová babka

vhodne tvarované teleso, obyčajne z lisovanej kože, priamo spôsobujúce pohyb člnka

excentrový prehodový mechanizmus

prehodový mechanizmus vykonávajúci pákovým prevodom od otáčavého pohybu prehodového excentra umiestneného na spodnom hriadeľi výkyvný pohyb prehodovej ruky

prehodový excenter

vhodne tvarovaný kovový kotúč pôsobiaci prostredníctvom pákového prevodu na prehodovú ruku. Skladá sa z náboja, kruhovej časti a bicieho nosa

spodný prehod

prehod, pri ktorom prehodová ruka je umiestnená pod tkacím poľom

vrchný prehod

prehod, pri ktorom prehodová ruka je umiestnená nad tkacím poľom

mechanizmus na pohyb bidla

štvorčlenný kľukovahadlový mechanizmus vykonávajúci pohyb bidla

ojnica

ťahadlo spájajúce kľuku kľukového hriadeľa s bidlom

bidlo

časť kľukovahadlového mechanizmu pozostávajúca z mečíkov a brvna

mečík bidla

liatinové vystužené rameno s pätkou, ktorou je pripevnené na otočnom hriadeľi; hriadeľ je vložený v ložiskách na bočniciach. Na hornom konci je priskrutkované veko brda. Na výstupku je pripevnené brvno bidla. Na vonkajších stranách sú pripevnené rámy na uloženie a vedenie člnočníkov

brvno bidla

brvno štvorcového prierezu spájajúce pravý a ľavý mečík

brdo — čes. **paprsek** — rus. бердо

rám s rovnobežne usporiadanými oceľovými zubcami zachytenými medzi dvoma vrchnými a dvoma spodnými kovovými prútkami a upevnenými v nich obrvou z nasmolenej dratvy alebo oceľového drôtu. Šírka medzier medzi zubcami je daná hrúbkou dratvy alebo oceľového drôtu. Obrva je s prútkami a zubcami zacínovaná

mechanizmus na zámenu člnkov

mechanizmus vykonávajúci pohyb člnočníkov

člnočník

sústava nad sebou alebo do kruhu usporiadaných skriniek na uloženie člnkov. Je ovládaný mechanizmom člnkovej zámény. Privádza člnky do dráhy babky prechodovej ruky podľa určitého poriadku, ktorý nazývame poriadok hádzania. Je uložený v člnočníkovom ráme na bidle

stúpacia člnková zámena

mechanizmus vykonávajúci posuvný pohyb člnočníka. Skrinky na uloženie člnkov sú usporiadané nad sebou, takže vytvárajú posuvný priehradkový člnočník

otočná člnková zámena

mechanizmus vykonávajúci otáčavý pohyb člnočníka. Skrinky na uloženie člnkov sú usporiadané do kruhu, takže vytvárajú otáčavý člnočník

jednostranná člnková zámena

mechanizmus, ktorý vykonáva zámenu člnkov len na jednej strane bidla. Na jednej strane bidla je člnočník, na druhej strane bidla je iba jedna pevná člnková skrinka

obojsstranná člnková zámena

mechanizmus, ktorý vykonáva zámenu člnkov na oboch stranách bidla. Člnočníky sú na oboch stranách bidla

hladké krosná

krosná bez člnkovej zámény. Na oboch stranách bidla sú pevné člnkové skrinky. Používajú sa obyčajne na tkanie plátna

člnková zarážka

mechanizmus dávajúci popud na zastavenie krosien, ak člnok nedoletí do skrinky člnočníka alebo ak doletí iba neúplne

útková zarážka

mechanizmus dávajúci popud na zastavenie krosien, ak sa útok pretrhne alebo ak nie je vôbec vhozený do zivy

osnovná zarážka

mechanizmus dávajúci popud na zastavenie krosien, ak sa pretrhne niektorá z osnovných nití

spätný chod

mechanizmus vykonávajúci opačné otáčanie hlavného hriadeľa

poistka člnkovej zámény

súčiastka mechanizmu člnkovej zámény, ktorá zamedzuje zlomenie

jeho ostatných súčiastok v prípade náhodnej poruchy v činnosti člnkovej zámeny

poistka prehodového mechanizmu

súčiastka prehodového mechanizmu, ktorá zamedzuje zlomenie jeho ostatných súčiastok v prípade náhodnej poruchy v činnosti prehodového mechanizmu

chytač člnkov

drôtové sito, ktoré zachytí člnok, ak z nejakých dôvodov vyleti zo zivy

kryt ozubených prevodov

vhodne tvarovaný plech zabraňujúci vniknutiu cudzích predmetov medzi ozubenie

2. Technologické pojmy tkania

tkanie

proces vytvárania tkaniny preplietaním (krížením) dvoch sústav nití navzájom kolmých. Pozdĺžna sústava nití sa nazýva osnova, priečna sústava útok

hustota tkaniny = dostava tkaniny

počet osnovných nití alebo útkov na určitú dĺžkovú mieru

ziva — čes. prošlup — rus. зев

roztvor v osnovných nitiach vytvorený nitelnicami, ktorými sa prehadzuje člnok s útkom

horná ziva

ziva, v ktorej sú zdvihnuté nite, majúce byť v tkanine nad útkom, ostatné sú v pokoji. Tká sa len na zdvih

plná ziva

ziva, v ktorej sú zdvihnuté nite, majúce byť v tkanine nad útkom, ostatné sú stiahnuté. Tká sa na zdvih a sťah

dolná ziva

ziva, v ktorej sú stiahnuté nite, majúce byť v tkanine pod útkom, ostatné sú v pokoji. Tká sa len na sťah

čistá ziva

ziva, v ktorej sú v okamihu jej úplného vytvorenia všetky nite prednej zivy vo dvoch, a nie vo viacerých rovinách

predná ziva

časť zivy od tkaniny po nitelnicu

zatvorená ziva

ziva, v ktorej v čase pribíjania útku brdom sú všetky osnovné nite v jednej rovine

otvorená ziva

ziva, v ktorej v čase pribíjania útku brdom sú osnovné nite vo viacerých rovinách

3. Druhy chýb v tkanine

chýbajúca niť

chyba vznikajúca, ak sa krosná po pretrhnutí osnovnej nite nezastavia hniezda

chyba vznikajúca pretrhnutím jednej alebo niekoľkých osnovných nití. Konce pretrhnutých osnovných nití sa zamotajú so susednými niťami a nedovolia im vytvárať čistú zivu. Niekedy ich zaprŕičiňujú dlhé konce uzlov zviazaných nití

voľné nite – flotujúce nite

voľné nite na líci alebo opaku tkaniny v určitých odsekoch. Vznikajú napríklad po pretrhnutí nitienky, poškodení karty, ihly a pod.

poradovnica = prievlek

chyba vznikajúca chybným navlečením osnovných nití do nitelníc čiže nedodržením predpísaného poriadku navliekania – návleku. Prejavuje sa nesprávnou väzbou

brázda

chyba spočívajúca v nerovnakej vzdialenosti medzi osnovnými niťami a prejavujúca sa pásom po dĺžke tkaniny. Vzniká prehnutím zubca alebo chybným navlečením osnovných nití medzi zubce brda; v jednej medzere medzi zubcami je viac nití ako v susednej

hrubé a tenké osnovné nite

chyba vznikajúca pomýleným primiešaním niektorých nití iných čísiel pri snovaní alebo pri vyvážovaní

uvoľnené nite

vypukliny alebo prehĺbeniny na povrchu tkaniny. Vznikajú menším napätím niektorých z osnovných nití, príp. nerovnomerným napätím zavineným často zlepením alebo prekrížením osnovných nití

párové nite

zreteľné pridruženia dvoch a dvoch nití rovnomerne rozdelených po šírke tkaniny. Vznikajú napríklad v tkaninách s plátovou väzbou pri rovnakom napätí nití hornej a dolnej zivy zlým postavením osnovnej svorky

odtrhnutie osnovy

hromadný prietrh osnovných nití v značnej šírke osnovy a niekedy po celej šírke osnovy. Môže vzniknúť trieskou z člnka, vzpriameným člnkovým vretenom s cievkou alebo zatkaním člnka, príp. dvoch člnkov

chybné kraje

zúbkovité, pokrčené alebo zvlnené kraje tkaniny, nerovnako široké alebo nerovnako hrubé. Vznikajú povolením alebo zväčšeným napätím krajných osnovných nití, zavineným nesprávnym navítením na osnovný návoj a pod.

priečny pruh

nerovnomerná hustota útkov v tkanine

riedke priečne pruhy

prieľadné pruhy po celej šírke tkaniny. Vznikajú chýbajúcim útkom alebo zlou činnosťou tkaninového regulátora, príp. útkovej zarážky

husté priečne pruhy

pruhy vznikajúce zhustením útkových nití v tkanine, napríklad zlou činnosťou tkaninového regulátora alebo po nesprávnom spätnom navítení osnovy na osnovný návoj po páraní útkov

slučky

vyvýšeniny alebo prehĺbeniny na tkanine. Vznikajú slabým brzdením útku, silne krúteným útkom alebo na okraji tkaniny pri odsakovaní člnka od babky po silnom prehode

riedka tkanina

nepodarok s menšou hustotou, ako je predpísaná. Vzniká napríklad slabým napätím osnovy, nesprávnym nastavením regulátorov

útkové podhody a nadhody

voľne ležiace útkové nite na líci a na opaku tkaniny v určitých odsekoch, najmä po krajoch. Vznikajú včasným alebo neskorým prehodnením člnka, previsnutím osnovných nití a pod.

hrubé a tenké útkové nite

nite idúce po šírke tkaniny. Chyba vzniká primiešaním niektorých cievok s útkovými niťami iných čísiel

škvrnny

miesta na tkanine znečistené olejom alebo inými špinami

úzka tkanina

nepodarok, ktorý má menšiu šírku, ako je predpísaná. Vzniká napríklad nadmerným napätím osnovy, neúplným počtom osnovných nití, najmä krajových a pod.

nesprávna väzba

porušenie vzhľadu a akosti tkaniny väzbovou chybou. Zapričiňujú ju chyby v kartách

rebríky

priečne alebo pozdĺžne pruhy v tkanine. Prejavujú sa porušeným väzbovým vzorom

dopichané kraje

veľmi zreteľné stopy po poškodených ihlách rázpiniek

klasy

zhrubnuté miesta najčastejšie na osnovných nitiach v tkanine. Vznikajú použitím nití so zlým vysúkaním v procese pradenia

záťahy

dva útky v jednej zive. Vznikajú pri tkaní na automatických krosnách, ak nožnice neodstrihnú starý útok, takže sa dostane do zivy súčasne s novým útkom. Vzniká na tej strane tkaniny, na ktorej je umiestnený automat na výmenu cievok alebo člnkov

DISKUSIE

DVA JAZYKOVEDNÉ TERMÍNY

Ladislav Dvonč

1. V staršej jazykovednej literatúre — ako je dobre známe — sa bežne hovorí o deviatich slovných druhoch v spisovnej slovenčine.¹ V novšom čase, keď sa u nás začali poznávať výsledky sovietskej jazykovedy, sa okrem týchto tradičných slovných druhov spomínajú aj niektoré ďalšie slovné druhy, medziiným aj tzv. *predikatíva*. Týmto termínom bol vlastne nahradený preklad ruského termínu *категорія состојанија*, totiž preklad *категорія статусу*.

V doterajšej literatúre stretávame sa však s nejednotným používaním podoby tohto termínu. Niektorí jazykovedci používajú podobu *predikatív* (muž. neživ. podst. meno), iní dávajú prednosť podobe *predikatívum* (podst. meno str. rodu). Podobu *predikatív* používa L. Ďurovič.² Táto podoba sa používa aj v príručke jazykovednej terminológie: vetná príslovka (*predikatív*).³ Tú istú podobu používa Š. Peciar.⁴ Zdalo by sa, že po uvedení podoby *predikatív* v príručke základnej jazykovednej terminológie sa bude používať jedine táto podoba. V skutočnosti sa aj dnes popri podobe *predikatív* stretávame

¹ Pozri E. Jóna, *Zo školskej gramatiky. Častice ako osobitný slovný druh*, SR 17, 1951/52, 233 n.

² Porov. napr. L. Ďurovič, *K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine*, JS 4, 1950, 125 n.; *Dobre*, SR 16, 1951/52, 294.

³ *Základná jazykovedná terminológia*, Bratislava 1952, 18.

⁴ Š. Peciar, *Problémy klasifikácie neohybných slov*, *Studie ze slovenské jazykovedy*, Praha 1958, 144; *Ako písať výrazy s bohvie, ktovie?* SR 22, 1957, 299; *Funkcie slovesa byť v spisovnej slovenčine*, SR 23, 1958, 21.

s podobou *predikatívum*. Túto podobu používa napr. J. Ružička,⁵ ďalej J. Oravec,⁶ A. Keder,⁷ alebo najnovšie F. Miko.⁸

Pri riešení otázky, ktorá podoba je správnejšia, mohlo by sa vyjsť prosto zo skutočnosti, že podoba *predikatív* je skôr domáca, kým podoba *predikatívum* cudzia, pretože tu sa pri skloňovaní pripájajú pádové prípony v gen. sg. a v ďalších pádoch po odtrhnutí koncového *-um* (podobne ako *gymnázium* — *gymnázia*, *lyceum* — *lycea*, *rezíduum* — *rezídua* ap.). Naproti tomu podoba *predikatív*, ktorá sa končí na spoluhlásku, vyhovuje lepšie domácemu tvaroslovnému systému, pretože sa tu pripájajú pádové prípony k celej podobe slova, takže vlastne podoba *predikatív* má v nom. sg. tzv. nulovú pádovú príponu (rovnako ako slová *dub*, *hrad*, *buk* ap.), čo je v podstate charakteristika mužských podstatných mien na rozdiel od podstatných mien ženského a stredného rodu. Je možné, že u autorov, ktorí používajú podobu *predikatív*, ide práve o snahu (vedomú alebo podvedomú) dávať prednosť „domácej“ podobe pred výrazne cudzou podobou *predikatívum*.

Takéto riešenie nie je však správne. Neprizerá sa tu totiž na zaradenie slova označujúceho slovný druh do sústavy pomenovaní ostatných slovných druhov. Toto mal na mysli I. Poldauf,⁹ keď navrhol, aby sa namiesto podoby *predikatív* používala podoba *predikatívum*. Túto podobu prijíma aj M. Komárek, ktorý výslovné uvádza, že podoba *predikatívum* lepšie zapadá do názvoslovia slovných druhov. Pretože odôvodnenie — nesporne správne — je veľmi stručné a je umiestnené do poznámkového aparátu, akosi zapadlo, takže aj neskoršie po uverejnení Komárkovej štúdie stretávame sa s podobou *predikatív*.¹⁰ Treba tu počítať aj s tým faktom, že v doterajších diskusiách išlo skôr o otázku, či vôbec existuje osobitný slovný druh *predikatív/predikatívum* (pokiaľ uvádzame pri sebe obe podoby, uvádzame na prvom mieste podobu muž. rodu, na druhom str.

⁵ J. Ružička, *Sporné otázky slovenskej morfológie*, SR 21, 1956, 10 n.; *Dva sporné slovné druhy*, sb. *K historickosrovnávacímu štúdiu slovenských jazykú*, Praha 1958, 60 n.

⁶ J. Oravec, *Pracovná konferencia o otázkach slovenskej gramatiky a slovníka*, SR 21, 1956, 112.

⁷ A. Keder, recenzia zborníka *K historickosrovnávacímu štúdiu slovenských jazykú*, *Jazykovedný časopis* XI, 1960, 201–202.

⁸ F. Miko, *K problematike prísloviek*, *JČ* 12, 1961, 21.

⁹ Uvádza M. Komárek, *K otázke predikatíva (kategorie stavu) v češtině*, *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Jazyk a literatúra*, Praha 1954, 10.

¹⁰ F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958, 76 n.

rodu); preto otázka podoby tohto termínu stojí trochu v úzadí. Samotný termín *predikativ/predikativum*, ako ukázal F. Trávníček,¹¹ nie je úplne presný, pretože všetky slová zaradované do tohto slovného druhu nefungujú v predikáte vety. Napr. v jednočlenných vetách typu *je (tu) zima* niet predikátu, ale je tu tzv. vetný základ (podľa slovenskej terminológie). Predbežne sa však tento termín u nás všeobecne používa,¹² čo ukazuje na potrebu ustáliť jeho podobu.

K domácim názvom jednotlivých slovných druhov (podstatné meno, prídavné meno, zámeno, číslovka, sloveso, príslovka, predložka, spojka, časťica, citoslovce) máme medzinárodné odborné názvy. V rámci týchto názvov treba rozlišovať dve skupiny. Do prvej skupiny patria názvy, ktoré sa v našich odborných prácach bežne používajú popri domácich názvoch. Tieto názvy sa neraz uplatňujú aj v učebnicovej a populárnovedeckej literatúre. Ide o názvy *substantivum*, *adjektivum*, *adverbium*, *interjekcia*. Do druhej skupiny patria medzinárodné názvy, ktoré sa používajú len zriedka alebo dokonca veľmi zriedka (v prísne vedeckých prácach). Sem patria názvy *pronomen*, *numerales*, *verbum*, *prepozicia*, *kopula* a *partikula*.¹³ Pre naše

¹¹ F. Trávníček, *K otázce slovních druhů v češtině*, SaS 17, 1956, 8.

¹² O náhrady pokúsil sa Komárek, c. m., 25. Píše, že by bolo možné zaviesť podobu *prísudka*, ktorá by zapadala do skupiny slov *číslovka*, *predložka*, *spojka* s príponou *-ka*. Uvedomuje si však jeho nevýhodu, že niektoré tvary a odvodeniny sú spoločné so slovom *prísudek* (nom. pl. *prísudky*, adj. *prísudkový*). Uvažuje aj o podobe na *-ník* (*prísudník*), ktorá však podľa jeho slov skôr zapadá do názvoslovia gramatických tvarov (*přechodník*) a pravopisu (*středník* ap.). Uzatvára, že „české pojmenování predikativa není prozatím aktuální a má čas do té doby, až se plně ukáže vhodnost této kategorie pro školní mluvnici“. Výhrady, ktoré má Komárek proti prípadným termínom *prísudka* a *prísudník*, platia aj pre slovenčinu. Pravda, z hľadiska oprávnenej kritiky termínu *predikativ/predikativum*, ktorú podal F. Trávníček, sa ukazuje, že domáce podoby *prísudka* a *prísudník* nemožno dnes zaviesť z dôvodu oveľa závažnejšieho, že totiž tieto slová nefungujú vždy v predikáte vety (*prísudku* vety).

¹³ V *Českej mluvnici* od B. Havránka a A. Jedličku (Praha 1960, 90–91) sa v prehľade slovných druhov uvádzajú popri domácich názvoch tieto medzinárodné názvy (uvádzame ich v českej podobe): *substantivum*, *adjektivum*, *pronomen*, *verbum*, *adverbium*, *preposice*, *partikule*, *interjekce*. V pripojenej poznámke sa hovorí, že „cizím odborným názvom latinským nazývá se, ale zřídka číslovka *numerales* (plur. *numeralia*) a spojka *kopula*“ (riedené u autorov). Na rozdiel od Českej mluvnice pokladáme za zriedkavé aj medzinárodné termíny *pronomen*, *verbum*, *prepozicia* a *partikula*, pretože sa namiesto nich bežne používajú len domáce názvy *zámeno*, *číslovka*, *sloveso*, *predložka* a *časťica*.

ďalšie výklady prichádzajú do úvahy iba názvy prvej skupiny.

V tejto prvej skupine názvov slovných druhov sú tri názvy zakončené na *-um*. Všetky sa skloňujú s vynechávaním koncového *-um*: *substantívum* — gen. sg. *substantíva*, dat. sg. *substantívu*, *adjektívum* — *adjektíva*, *adverbium* — *adverbia* atď. Pri uvedených troch názvoch zakončených na *-um* môžeme sa ešte užšie zamerať len na názvy *substantívum* a *adjektívum*, v ktorých je zakončenie *-ívum*. Takéto zakončenie máme aj v podobe *predikatívum*. Podoby *substantívum* a *adjektívum* ako názvy dvoch plnovýznamových slovných druhov práve ukazujú, že pri rozhodovaní medzi podobami *predikatív* a *predikatívum* treba dať prednosť podobe *predikatívum*, ktorá sa rovnako končí a má aj rovnaké skloňovanie (podst. meno str. rodu): *predikatívum* — gen. sg. *predikatíva*, dat. sg. *predikatívu* atď.

Pre používanie podoby *predikatívum* hovorí aj paralelnosť, ktorá je medzi podobami pomenovaní *substantívum* a *adjektívum* a zodpovedajúcimi prídavnými menami, ktoré sú od nich odvodené. K podst. menám *substantívum* a *adjektívum* sú odvodené prídavné mená *substantívny* a *adjektívny*. Do tejto schémy zapadá aj dvojica *predikatívum* — *predikatívny*. Treba pritom zdôrazniť skutočnosť, že v spisovnej slovenčine sa používajú jedine prídavné mená *substantívny* a *adjektívny*, pretože prídavné mená k domácim termínom *podstatné meno* a *prídavné meno* nemáme. Prídavné meno *predikatívny* si podľa uvedených prídavných mien *substantívny* a *adjektívny*, ktoré patria k slovám *substantívum* a *adjektívum*, vyžaduje pri „spätnom“ vyvodzovaní podoby podstatného mena skôr podobu *predikatívum* než podobu *predikatív*. Porov. *substantívny* — *substantívum*, *adjektívny* — *adjektívum*, podobne *predikatívny* — *predikatívum*.

Pri odmietaní podoby *predikatív* môžeme ďalej poukázať na rovnaký moment, ktorý má na mysli M. Komárek pri odmietaní prípadnej podoby *prísudník*. Podoba *predikatív* totiž skôr zapadá do názvoslovia jednotlivých pádov podstatného mena než do názvoslovia slovných druhov. Názvy pádov (či už ide

Termín *kopula* sa u nás používa skôr na označenie spony. Treba tiež spomenúť, že je rozdiel aj v používaní medzinárodných názvov a príslušných adjektív. V Českej mluvnici sa ako obvyklé spomínajú adjektíva *substantívni*, *adjektívni*, *pronominálni*, *verbálni*, *adverbiálni* a *interjekční*. Ani tieto slová však netvoria úplne homogénnu skupinu. Príd. mená *pronominálnny*, *verbálnny* a *adverbiálnny* sa používajú zriedkavejšie, aj to len v prísnejšie odborných prácach, kým termíny *substantívny* a *adjektívny* sa používajú výhradne.

ô pády, ktoré sú v slovenčine alebo v iných jazykoch) sa v spisovnej slovenčine pravidelne končia na *-ív*, napr. *nominatív, genitív, datív, akuzatív, ablatív, translatív, elatív, vokatív, partitív, negatív, numeratív* ap. Podoba *predikatív* vzbudzuje na prvý pohľad dojem, že ide o termín nejakého pádu, teda akoby pádu podstatných mien, ktorý sa výlučne používa v predikáte vety (porov. osobitné prísudkové tvary prídavných mien v češtine alebo ruštine). Mohlo by sa tiež zdať, že termín *predikatív* patrí do názvoslovia slovesných gramatických spôsobov (porov. *imperatív, indikatív*) alebo do sústavy niektorých iných jazykovedných termínov.

Proti tomuto nášmu argumentu by sa mohlo namietat', že ani podoba *predikatívum* nie je jednoznačná, pretože v našej jazykovednej terminológii sa podoby na *-um* používajú aj pri označovaní iných jazykovedných pojmov, napr. *homonymum, synonymum, antonymum* (pojmy, ktorými sa vystihujú vzájomné významové vzťahy slov). Preto treba uvedenú námietku proti používaniu podoby *predikatívum* spresniť. Nie je tu totiž dôležitá skutočnosť, že podoby na *-um* sa vyskytujú aj pri označovaní iných jazykovedných pojmov. Dôležité sú dve skutočnosti, ktoré nemožno od seba oddeliť: 1. podoba *predikatívum* sa zhoduje s podobami termínov označujúcich slovné druhy (s podobami medzinárodných názvov slovných druhov), 2. podoba *predikatív* nemá obdobu pri medzinárodných názvoch slovných druhov, zato sa však zhoduje svojím zakončením s termínmi, ktoré nie sú označením slovných druhov, ale iných jazykovedných pojmov.

Potreba používať podobu *predikatívum* namiesto podoby *predikatív* sa ukazuje aj z inej strany. Podoba *predikatív* totiž v sústave pomenovaní jednotlivých slovných druhov nemá oprávnenie preto, že sú práve podoby *substantívum* a *adjektívum*, a nie podoby „substantív“ a „adjektív“. Ako je známe, cudzie slová zdomácnievajú od koncoviek,¹⁴ pričom procesu zdomáčňovania podliehajú práve slová prevzaté v staršom období. Termíny *substantívum* a *adjektívum* — hoci sa u nás používajú veľmi dávno — zachovávajú si dodnes podobu s koncovým *-um* a nebadat' pri nich žiadnu snahu o odstránenie tohto *-um* a o uplatnenie podôb „substantív“ a „adjektív“. To ukazuje, že podoby na *-um* sú v rámci medzinárodných názvov slovných druhov ustálené. Podoba *predikatív* bola priamo vy-

¹⁴ Pozri Š. Peciar, *O fonologickom hodnotení samohláskových skupín v cudzích slovách*, SR 13, 1947/48, 74.

tvorená ako náhrada ruského termínu *категорія состојанија*, resp. kalku *категорія статусу*, takže nejde o zdomácnenú podobu názvu *predikatívum*, čo by ukazovalo na oprávnenosť tejto podoby v prípade takéhoto vývinu.

Existencia predikatíva ako osobitného slovného druhu sa neuznáva všeobecne. Ak sa má názov pre tento predpokladaný osobitný slovný druh pevnejšie začleniť do sústavy pomenovaní jednotlivých slovných druhov, ukazuje sa tým naliehavejšia potreba priradiť ho z formálnej stránky práve k podobám termínov tradičných slovných druhov, t. j. predovšetkým k podobám medzinárodných názvov pre podstatné mená a prídavné mená.

Z tejto úvahy vychodí, že treba dávať prednosť podobe *predikatívum* pred podobou *predikatív*. Aj keď podoba *predikatív* na prvý pohľad budí dojem, že je v slovej zásobe spisovnej slovenčiny jedine správna, dôkladnejší rozbor tejto otázky ukazuje, že nezapadá do sústavy pomenovaní príslušných pojmov, t. j. do sústavy pomenovaní jednotlivých slovných druhov (medzinárodných názvov slovných druhov).

2. V doterajšej jazykovednej literatúre badáme nejednotnosť pri používaní termínu *zložené vlastné meno*.

Termín *zložené vlastné meno* sa v našej jazykovednej literatúre používa na označenie každého vlastného mena, ktoré obsahuje viac než jedno slovo, teda na označenie dvojslovných alebo viacslovných vlastných mien na rozdiel od jednoslovných vlastných mien (tieto sa však osobitne nepomenúvajú). Takto používa termín *zložené vlastné meno* napr. J. Horecký¹⁵ alebo L. Dvonč a Š. Peciar v spoločnom príspevku o písaní veľkých písmen.¹⁶

V Pravidlách slovenského pravopisu, a to už od vydania z r. 1931, sa termín *zložené vlastné meno* vždy používa pri výklade o písaní spojovníka v zložených vlastných menách, ako Viliam Pauliny-Tóth, Elena Maróthy-Šoltésová, Muráň-Červená Skala, Rakúsko-Uhorsko, Jozef Gregor-Tajovský, Martin-Vrútky, Modra-Čaníkovec, Poprad-Tatry atď.¹⁷ Príklady ukazujú, že zloženými vlastnými menami sa tu rozumejú spojenia dvoch vlastných mien (osobných alebo miestnych) na označenie jednej

¹⁵ J. Horecký, *O veľkých začiatočných písmenách vo vlastných menách*, SR 13, 1947/48, 51–54.

¹⁶ L. Dvonč – Š. Peciar, *Príspevok k otázke písania veľkých písmen*, SR 16, 1950/51, 109–110.

¹⁷ *Pravidlá slovenského pravopisu*, Martin 1931, 80; Martin 1940, 120; Bratislava 1953, 113; zrevid. vyd., Bratislava 1957, 120.

osoby alebo jedného ľudského sídla. Z hľadiska bežného pomenovania osôb alebo ľudských sídiel predstavujú tieto názvy osobitné, pomerne okrajové prípady. Termín *zložené vlastné meno* sa inak pri výklade o vlastných menách, napríklad o písaní veľkých písmen vo vlastných menách nepoužíva, hovorí sa v nich o niekoľkoslovných pomenovaniach (tak Pravidlá z r. 1940, s. 17) alebo o viacslovných názvoch, ktoré sa chápu ako vlastné mená (tak Pravidlá z r. 1953, s. 53 alebo zrevid. vyd. z r. 1957, s. 59).

Ak máme zaujať stanovisko k otázke, ktorému používaniu termínu *zložené vlastné meno* máme dávať prednosť, treba sa podívať na používanie iných jazykovedných termínov, v ktorých určujúcim prídavným menom je slovo *zložený*. Patria sem také termíny ako *zložené slovo*, *zložený prísudok*, *zložený vetný základ*, *zložená veta* alebo *zložené súvetie*.

Ponajprv o termíne *zložené slovo*. Podľa Slovenskej gramatiky „zložené slová sa skladajú z dvoch častí, ktoré majú samy osebe význam (majú svoj koreň)“.¹⁸ Na inom mieste tejto príručky sa hovorí, že zložené podstatné mená vznikajú zložením dvoch koreňov alebo kmeňov.¹⁹ Ak teda zložené slovo berieme ako celok a príslušné korene, resp. kmene ako jeho časti, vidíme, že celok vytvárajú dve rovnaké časti. A pretože koreň alebo kmeň veľmi často splýva s pojmom slova, možno povedať, že v zloženom slove ide o spojenie slov. Teda zložené slovo = slovo + slovo. Taký istý obraz poskytuje aj termín *zložená veta*. Zložená veta (súvetie) je „tesné spojenie dvoch alebo niekoľkých jednoduchých viet, ktoré vyjadrujú jedinú zložitú myšlienku“.²⁰ Podľa toho zložená veta = veta + veta (+ veta...). Aj tu ide o dve rovnaké časti (príp. viaceré rovnaké časti), ktoré vytvárajú vyšší celok, zloženú vetu.

Naproti tomu v termínoch *zložený prísudok* alebo *zložený vetný základ* nejde už o súčet rovnorodých častí vytvárajúcich príslušný celok. Zložený prísudok nepredstavuje spojenie viacerých prísudkov, rovnako ani zložený vetný základ nepredstavuje spojenie viacerých vetných základov. O zloženom slovesnom prísudku J. Ružička hovorí: „V zloženom slovesnom prísudku rozlišujeme síce dve časti, ale tieto časti nemožno pokladať za osobitné vetné členy, pretože vzťah medzi nimi je iný než v bežnej determinatívnej syntagme (v bežnom určujúcom

¹⁸ E. Pauliny-J. Štolc-J. Ružička, *Slovenská gramatika*, 3. vyd., Martin 1955, 106.

¹⁹ C. d., 132.

²⁰ C. d., 359.

sklade), skladajúcej sa z dvoch slovíes.²¹ Podobne sa používa aj termín *zložený slovesný vetný základ*. Ako uvádza J. Ružička, stavba zloženého slovesného vetného základu je podobná stavbe zloženého slovesného prísudku dvojčlenných viet.²² Ani tu teda nejde o spojenie dvoch vetných základov do vyššieho celku. Ukazuje sa, že pomer jednoduchý prísudok — zložený prísudok alebo jednoduchý vetný základ — zložený vetný základ je odlišný od pomeru jednoduché slovo — zložené slovo alebo jednoduchá veta — zložená veta.

Termín *zložené súvetie* sa v Ružičkovej štúdii²³ a v Slovenskej gramatike²⁴ používa na označenie súvetia, v ktorom sa uplatňuje medzi vetami aj priradovací aj určovací vzťah, a to na rozdiel od jednoduchého súvetia, ktorým sa v týchto prácach rozumejú súvetia, v ktorých sa medzi vetami uskutocňuje len priradovací alebo len určovací vzťah. Tu sa jednoduchosť alebo zloženosť vidí v tom, či ide o jeden vzťah alebo o dva vzťahy. Podľa toho v zloženom súvetí nejde vždy o spojenie súvetia so súvetím, takže tento prípad patrí do druhej skupiny.²⁵

Posudzujme teraz používanie termínu *zložené vlastné meno*.

Ak by sme vyšli od používania termínov *zložené slovo* a *zložená veta*, nemohli by sme používať termín *zložené vlastné meno* na označenie akéhokoľvek viacslovného (aspoň dvojslovného) vlastného mena. Používanie termínu *zložené vlastné meno* pre takéto prípady však na druhej strane môžeme obhajovať poukazom na používanie termínov *zložený prísudok* alebo *zložený vetný základ*. Rovnako možno uvádzať argumenty pre používanie termínu *zložené vlastné meno* na označenie prípadov typu *Gregor-Tajovský* alebo argumenty proti používaniu termínu *zložené vlastné meno* na označenie týchto prípadov. Hoci z tohto hľadiska sa situácia zdá bezvýhodná, jednako sa ukazuje, že je istá opora pre stanovisko, ktoré dáva prednosť používaniu termínu *zložené vlastné meno* pre akékoľvek viacslovné vlastné mená. Aj keď sa totiž v niektorých príručkách nepoužíva termín *zložené vlastné meno*, jednako sa tu hovorí

²¹ J. Ružička, *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, Bratislava 1956, 47.

²² J. Ružička, c. d., 89.

²³ J. Ružička, *Zložené súvetie*, SR 19, 1954, 27—35.

²⁴ *Slovenská gramatika*, 378—384.

²⁵ Pozri o tom v mojej štúdii *Niekoľko poznámok o zloženom súvetí*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 169—173.

o vlastných menách zložených z prídavného mena a z podstatného mena.²⁶ Ak sa teda hovorí o menách zložených z prídavných a podstatných mien, ide nakoniec o zložené mená. Inokedy sa hovorí o názvoch, zostavených z niekoľkých slov,²⁷ čo je veľmi blízke vyjadrenie. Termín *zložené vlastné meno* sa nám takto priam natíska na označenie akýchkoľvek viacslovných vlastných mien.

Pri vlastných menách typu *Gregor-Tajovský, Martin-Vrútky, Poprad-Tatry* si treba uvedomiť skutočnosť, že sú to koniec koncov zriedkavejšie prípady. V rámci pomenovania osôb a sídiel sú vcelku pomerne okrajovým, výnimočným prípadom. Paralela veta + veta = zložená veta, a tak aj vlastné meno + vlastné meno (*Gregor-Tajovský*) = *zložené vlastné meno* je síce lákavá, ale neprizerá na tieto špecifické vlastnosti prípadov typu *Gregor-Tajovský*. Okrem toho, ako sme práve ukázali, ťažko sa vyhnúť používaniu termínu *zložené vlastné meno* na označenie akýchkoľvek viacslovných názvov, keď sa takéto používanie celkom mimovoľne vyvodzuje z vyjadrovania „vlastné meno zložené z...“ alebo „vlastné meno zostavené z...“.

Osobitný ráz pomenovaní typu *Gregor-Tajovský* sa v termíne *zložené vlastné meno* neprejavuje, takže termín v takomto použití nie je nejako významovo priezračný. Omnoho lepšie zachycuje tento ráz mien typu *Gregor-Tajovský* termín *podvojně vlastné meno*, ktorý sa používa v českej jazykovednej terminológii práve na označenie týchto prípadov.²⁸ V menách typu *Gregor-Tajovský* ide práve o postihnutie tej skutočnosti, že tu ide o pomenovanie tej istej osoby alebo sídla dvoma menami, ktoré sa spájajú do tesnejšieho zväzku. Ide akoby o reduplikáciu čiže zdvojenie mena. Termín *podvojně vlastné meno* pokladáme preto za veľmi výstižný prostriedok na označenie uvedených osobných a miestnych mien.

Z toho, čo sme tu vyložili, vyplýva, že v jazykovednej terminológii treba používať termín *zložené vlastné meno* na označenie viacslovných (aspoň dvojslovných) vlastných mien

²⁶ *Pravidlá slovenského pravopisu*, Martin 1940, 15; J. Orlovský-L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 64; B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 82.

²⁷ *Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava 1953, 53; zrevid. vyd., Bratislava 1957, 60. V *Pravidlách slovenského pravopisu*, Martin 1930, 14 sa píše: „Keď sa meno vlastné skladá z prídavného a podstatného mena, vtedy sa píše...“ Zase sa tu vystihuje moment zloženia.

²⁸ Porov. napr. *Pravidla českého pravopisu*, Praha 1957, 72; B. Havránek-A. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1960, 66.

vôbec, kým na označenie osobitných prípadov pomenúvania osôb a sídiel typu *Gregor-Tajovský*, *Martin-Vrútky* odporúčame používať termín *podvojně vlastné mená*, ktorým sa výstižne postihuje skutočnosť, že tu ide o označenie jednej a tej istej osoby alebo miesta dvoma samostatnými vlastnými menami, tesnejšie spojenými do jedného celku (v pravopise sa táto skutočnosť postihuje používaním spojovníka).

Z P R Á V Y A P O S U D K Y

Inž. Miroslav Zikmund, *Názvoslovie anorganických látok*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1961, str. 168, cena 10,20 Kčs (pomocná kniha pre vysoké školy).

Dnešní vědecké názvosloví je velmi závažnou a složitou záležitostí. Nestačí už pouze zajišťovat vhodný a jazykově správný termín pro každý odborný pojem jednotlivě, nýbrž je třeba řešit názvosloví daného oboru jako celek. U některých oborů je názvosloví už dnes uznáváno za neobyčejně důležitou složku vědy a vědecké práce samé. Tak např. v biologii a v chemii je současný stav názvosloví zároveň odrazem stupně rozvoje těchto oborů.

Loni vyšla v Bratislavě práce inž. Miroslava Zikmunda o názvosloví anorganických látek, která ukázala, že zvládnutí současného chemického názvosloví je velmi náročné a vyžaduje znát celý chemický názvoslovný systém a jeho zásady, jeho minulost i vývoj a ovládnout i po formální stránce některé prvky klasických a moderních jazyků i jejich systémů.

Práce inž. Zikmunda není slovníkem, může však slovník daného oboru nahradit a navíc je pomocnou vědeckou knihou pro každého badatele v chemické oblasti, který hledá soustavné a souhrnné poučení o všech názvoslovných problémech anorganické chemie tak, aby nejen správně rozuměl složení a konstrukci názvů, nýbrž aby mohl popř. sám některý nový název správně utvořit. Vedle poučení tohoto druhu je však možno v knize najít i běžné terminologické informace o jednotlivých termínech, neboť práce obsahuje mnoho tabulek i seznamů názvů v jednotlivých kapitolách a má abecední rejstřík základních názvů ze všech částí práce.

V úvodu naznačuje autor vývoj chemického názvosloví a chemických značek od starověku až do dnešní doby. Vykládá vznik názvů chemických i alchymistických a stručně charakterizuje vývojové tendence oboru, jeho pojmy i názvů ve čtyřech historických fázích, tj. v období nejstarším (zvl. ve starém Egyptě), v období arabské alchymie, evropské alchymie a v období vědecké chemie. Zvláštní kapitoly věnuje původu chemických vzorců a názvů prvků. Poslední kapitola úvodní historické části je věno-

vána dnešnímu stavu a významu názvosloví anorganických látek; je zde zvýšena snaha po všeobecném zavedení dohodnutých jednotných názvů a značek, které by jednoznačně, výstižně a stručně umožnily vyjádřit kvalitativní i kvantitativní složení látek a naznačily jejich základní vlastnosti.

Ve druhé části je soustavně probráno názvosloví prvků, sloučenin a skupin podle jejich typů. Věcným uspořádáním pojmů a jejich názvů se dosahuje též velké přesnosti ve vymezení jejich obsahu a významu.

Třetí část je věnována názvosloví komplexních (koordinčních) sloučenin, které je po formální a jazykové stránce velmi náročné. Tato část je velmi zajímavá i pro jazykovědce, neboť ukazuje nutnost maximálního využití všech jazykových možností k vyjádření velmi složitých a důležitých pojmů. Naznačuje též, že dosavadní jazykové zásady tvoreni složených názvů se zde nemohou důsledně uplatňovat a že si budoucí vývoj patrně vynutí revizi těchto zásad alespoň v oblasti terminologie některých oborů.

Ve čtvrté části jsou uvedeny seznamy názvů „triviálních“, vytvořených mimo základní systém chemického názvosloví. Autor je člení podle příznaku, který je východiskem pojmenování, na názvy podle osob, měst, zemí a na názvy vžitě z běžné praxe (z výroby, obchodu ap.) a připojuje k nim názvy minerálů s uvedením jejich chemického složení.

Pro lepší porozumění názvům mezinárodního rázu uvádí též tabulku latinských a řeckých číslovek a řeckou abecedu.

V připojeném seznamu literatury je vypočteno 62 prací týkajících se tohoto tématu.

Je správné, že práce inž. M. Zikmunda nepředpokládá znalost latiny a řečtiny a že jazyková forma názvů latinsko-řeckého původu je zevrubně vykládána; vysvětluje se význam i forma latinských a řeckých prvků a uvádí se i původní podoba příslušných slov v klasických jazycích. Velmi hodnotným doplňkem této práce by byl latinský a řecký slovníček zaměřený na potřeby chemického názvosloví, spojený se stručným gramatickým poučením potřebným k tvoreni termínů mezinárodního rázu.

Kniha splňuje dobře požadavky kladené na přehlednost, vhodnost podání i celkovou použitelnost. Každý, kdo z vlastní zkušenosti poznal důležitost názvosloví pro usoustavnění chemických pojmů, ji uvítá. Snaha po zdokonalení vědeckého myšlení usoustavněním názvosloví je v této práci cílevědomá. Význam terminologie pro chemii je v úvodní části zdůrazněn tímto citátem z Lavoisierovy Základní rozpravy o chemii: „Nemožnost oddělit názvosloví od vědy a vědu od názvosloví se vysvětluje tím, že každá přírodní věda se nevyhnutelně skládá ze tří částí: z řady faktů tvořících vědu, z představ jimi vyvolaných a ze slov, kterými se vyjadřují. Slovo má vyvolat představu a představa má odrážet skutečnost. Jsou to tři otisky téhož razidla. Z toho, že se ideje uchovávají

a sdělují slovy, vyplývá, že není možno zdokonalovat jazyk bez rozvíjení vědeckých znalostí, ale ani vědu bez zdokonalování jazyka“... „Avšak jestliže jsou jazyky prostředkem, který si lidé vytvořili pro ulehčení činnosti svého rozumu, je důležité, aby tyto nástroje byly co nejlepší, takže zabývat se jejich zdokonalováním znamená pracovat pro rozkvet vědy.“

Miroslav Roudný

Karel Sochor a kol., *Hornický slovník terminologický*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1961, str. 184, cena Kčs 16,-.

Cieľom Hornického slovníka terminologického je zachytiť súčasný stav českej banickej terminológie v dnešnej spisovnej češtine, a to v rozsahu, ktorý má vystačiť pre bežné odborné vyjadrovanie (pozri úvodné poznámky, s. 7). Je to teda terminologický slovník stredného typu, zameriavajúci sa predovšetkým na výrazy z uhoľného baníctva; z príbuzných odborov (napr. z geológie, elektrotechniky, dopravy) boli doň zaradené len také názvy, ktoré majú v baníctve dôležité miesto.

V slovníku sa uvádzajú nielen odporúčané správne názvy, ale aj ostatné výrazy, pravda, s patričným hodnotením a s odkazom na ich správny ekvivalent. A tak tu stretávame aj mnohé výrazy *zastarané* (používané v staršej literatúre, ale dnes obyčajne nahradené novými), *neodborné* (považované za spisovné, no v odbornej terminológii zastupené inými názvami) a *nepisovné* (teda nárečové, ľudové a slangové). Okrem toho slovník hodnotí jednotlivé výrazy aj z hľadiska ich dnešnej frekvencie, pričom rozlišuje výrazy *zriedkavejšie* (ktoré sa na pracoviskách používajú pomerne zriedkavo a miesto nich sa častejšie používajú iné názvy) a *zriedkavé* (používané len ojedinele, pričom namiesto nich sú bežné iné výrazy). Názvy označené hodnotiacimi kvalifikátormi *zast.*, *neodb.*, *nepis.*, *řidč.*, *zř.* slovník neodporúča používať (s. 8). Týmto sa stáva uvedený slovník normatívnym.

Iste nebude bez zaujímavosti všimnúť si, aké názvy slovník neodporúča. Za zastarané pokladajú sa tu najmä pôvodom cudzie názvy typu *hašple* (= těžný vrátek) *kapsle* (= rozbuška), *šachta* (= důlní jáma), *šachťák* (= jamář; ale *šachtice* je ponechaná!), ďalej domáce názvy a formy typu *kopáč* (= rubač), *lesna* (= lesné oddělení), *střelba* (= trhačí práce), *návěsti*, *návěšti* (= návěšť) a nakoniec niektoré zastarané formy cudzích názvov typu *clarain* (= klarit), *durain* (= durit), *fusain* (= fuzit) ap. Za neodborné slovník vyhlasuje niektoré domáce názvy nevyhovujúce pre ich základný význam, napr. *hoblík* (= uhelný pluh), *krypta* (= pojistka), *mohutnost* (= mocnost), *ohnivzdorný* (= žáro-vzdorný), *vrub* (= brázda)... alebo pre ich formu, najmä slovotvornú, napr. *lampárna* (= lampovna), *skluzavka* (= skluz), *brzdíč* (= brzdící

žlab), *lížiny* (= vodící lyže). Okrem toho za neodborné sa pokladajú aj niektoré názvy cudzieho pôvodu, namiesto ktorých sa medzi odborníkmi bežne používajú domáce názvy, napr. *bagr* (= rýpadlo), *patrona* (= náložka), *pumpa* (= čerpadlo) ap. Za nespisovné sa v tomto slovníku často označujú názvy cudzieho pôvodu živé ako slangové pomenovania, napr. *cáchovna* (= zápisna), *deka* (= strop), *sicherka* (= bezpečnostná lampa), *šichta* (= směna), *štempl* (= stojka), ďalej jednoslovné pracovné názvy namiesto spisovných dvojslovných pomenovaní typu *benzínka* (= benzínová lampa), *hřebelák* (= hřeblový dopravník), *karbidka* (= karbidová lampa), potom domáce názvy s nevyhovujúcim (často expresívnym) slovo-tvorným základom, napr. *bulač* (= absentér), *kačena* (= brzdový kotouč), *koza* (= klaničák), *letna* (= letek), *břidla* (= břidlice), *zápařek* (= zápar) a iné. Medzi zriedkavejšími názvami sú najmä niektoré nevyhovujúce formy typu *hutnota* (= hutnosť), *porubný* (= porubní), *výjezdni* (= výjezdny), ako aj niektoré cudzie názvy, namiesto ktorých sa častejšie používajú domáce názvy, napr. *mechanismus* (= ústrojí), *separátor* (= roz-družovač), *frontální* (= čelní) ap. K zriedkavým názvom boli zaradené niektoré cudzie termíny, napr. *degazace* (= odplynování), *klasifikátor* (= třídíč), *transportér* (= dopravník), *zóna* (= pásmo), ďalej niektoré formy nevyhovujúce dnešnej štruktúre spisovnej češtiny, a to slovo-tvornej (napr. *celík* = celina, *úpravenský* = úpravnický...) i gramatickej (napr. *těžebný* = těžební, *větrní* = větrný...). Z domácich názvov len ojedinele boli zaradené k zriedkavým názvom také nevyhovujúce pomenovania, ako napr. *čelenka* (= náhlavní lampa), *drancovati* (= rabovati), *odbíhač* (= vozač), *známkovna* (= zápisna) a pod.

Celkove pri spomínaných neodporúčaných názvoch prekvapuje najmä to, že sú medzi nimi aj viaceré medzinárodné názvy (*regulátor*, *frontální*, *mechanismus*, *separátor*, *klasifikátor*, *transportér*...). Nazdávame sa, že potlačaním uvedených medzinárodných názvov sa čeština nepotrebné ochudobňuje o prvky, ktoré jej odbornú terminológiu spájajú s terminológiou iných jazykov. Okrem toho pri viacerých neodporúčaných názvoch sme nenašli správny ekvivalent. (Pritom nejde o zastarané názvy, ktoré nebolo treba nahradiť novými.) Také sú napríklad pri neodborných názvoch prípady ako *bělka*, *brousek*, *svička*..., pri nespisovných napr. *cáchování*, *motorista*, *prašina*, *prašnice*, *stoják*..., pri zriedkavejších ide o názvy typu *podestýlka*, *smrskovina*... a pri zriedkavých sú to názvy ako *cyklovati*, *hlubič*, *odbíhati*, *plotování*, *podražec*, *seskok*, *zemník* a pod. Myslíme, že ponechanie takýchto názvov bez správnych ekvivalentov (aspoň návrhov, ak nie sú zaužívané iné vyhovujúce názvy) uberá slovníku na normatívnosti.

Heslá recenzovaného slovníka sú zaradené abecedne. Viacslovné heslo je v zásade definované na mieste, kam patrí podľa svojho určeného člena; skoro každé takéto heslo je však uvedené aj podľa svojho určujú-

ceho člena, ale bez definície. Tak heslo *betonová chodba* je definované pri hesle *chodba*, *izometrická mapa* pri *mapa*, *závalové práce* pri *práca* atď. V zásade nemožno proti tomu namietat, no prekvapuje, že sa nepostupovalo dôsledne. Ak totiž určujúcim členom pri združenom pomenovaní so slovesom je príslovka, vtedy sa takýto názov často uvádza s definíciou na tom mieste, kam patrí podľa príslovky (hoci v úvode sa hovorí, že v takom prípade majú heslá výklad pri slovese, pozri s. 9); a tak napríklad heslo *dobývati celkove* je vysvetlené pri hesle *celkove*, podobne *čelně dobývati* pri hesle *čelně*, *definitivně těžiti* pri hesle *definitivně*, *dvojčinně těžiti* pri hesle *dvojčinně* atď. Tieto heslá mali byť definované pri slovesách, teda tak, ako je to napríklad pri názvoch: *rubati* (*úpadně, jednokřídlově, dvoukřídlově, čistě*), *vrtati* (*nárazově, otáčivě*), *těžiti* (*ručně, strojně*) atď. Nenáležité sú podľa príslovky zaradené aj také názvy ako *hrubě prorostlá ruda* pri hesle *hrubě*, *jemně prorostlé uhlí* pri hesle *jemně*, *neúplně vybuchlá rána* pri hesle *neúplně* a pod. Podľa našej mienky by mali byť heslá tohto typu zaradené podľa substantív.

Pri viacslovných názvoch sťažuje v recenzovanom slovníku orientáciu dôsledné uvádzanie základného tvaru tej časti názvov, podľa ktorej sú v abecede uvedené. Pritom často ide o mechanické opakovanie orientačného hesla (ktoré sa samostatne spravidla nedefinuje), napr. *nasedlati dok.*, *nasedlati jámu ...*; *Casselův Ca.selův anemometr ...*; *nábojnice ž. nábojnice Airdox ...*; *nakládání s. nakládání uhlí ...* atď. Uvádzanie takéhoto hesla samostatne je odôvodnené len tam, kde je heslo aj definované, alebo keď je ako záhlavie hniezda, v ktorom sú viaceré heslá (rôznej štruktúry) obsahujúce uvedené orientačné heslo. V slovníku sa totiž hniezduje takto: viacslovné názvy sú priradené obyčajne k slovu, ktoré je v nich určenou časťou. Hniezdované heslá sa obyčajne uvádzajú abecedne (pozri napr. heslo *lano*, *doprava*, *chodba*, *odstřel*, *ruda* atď.). Niekedy však takéto jednotné abecedné radenie komplikuje viacvýznamovosť hlavného hesla, prípadne rôzna štruktúra hniezdovaných hesiel (napríklad pri hesle *hlava* je takéto poradie hniezdovaných výrazov: 1. *výkon na hlavu a smenu* (podľa našej mienky by tento termín patril k výrazu *výkon*); 2. *hlava vrstvy*, *hlava svážné*; 3. *hlava brázdícího stroje*, *lisovací hlava*, *výplachová hlava*, *hlava těžné věže*, *hlava těžné klece*). Podobne — podľa úvodných slov — vecné radenie je pri mnohých hniezdovaných názvoch. Takýto nejednotný postup však sťažuje rýchlu manipuláciu so slovníkom, pretože používateľ musí spravidla prezrieť všetky hniezdované heslá (a nie sú tu zriedkavosťou aj viacstĺpcové heslá!).

Pochybnosti ďalej vzbudzuje aj časté uvádzanie slovíec ako samostatných hesiel, a to často v dokonavej i nedokonavej podobe. Pritom sa ešte obyčajne uvádza ako heslo aj forma slovesného podstatného mena. Napr. *brázditi* — *brázdění*, *čerpati* — *čerpání*, *fárati* — *fárání*, *nakládati* — *naložiti* — *nakládání*, *odpalovati* — *odpáliti* — *odpalování*, *odvodniti* —

odvodňovati – *odvodňování* atď. Nazdávame sa, že v odbornom slovníku by sa úplne vystačilo s formami slovesného podstatného mena, pretože sú najviac terminologizované. (Svedčí o tom aj fakt, že pri nich je najviac slovných spojení ako termínov; pozri napríklad pri názvoch *dobývání, nakládání, odpalování, odstřelování, odvodňování* atď.)

Každé heslo v tomto slovníku sa vysvetľuje po stránke významovej, pričom jednotlivé definície sú iba stručnou informáciou o význame daného termínu. (Pozri úvod, s. 7.) Nejde teda o definície náučné, encyklopedické. Odzrkadľuje sa to v rozsahu jednotlivých vysvetlení i na ich štylizácii. K ich vecnej správnosti sa iste vyjadria odborníci. Nás zaujala len istá nejednotnosť pri definovaní pojmov z tej istej oblasti (napr. názov *rudné ložisko* sa definuje ako „väčší prirodzené nahromadení alebo soustředěné uložení nerostů obsahujících rudu“, kým názov *naftové ložisko* sa definuje ako „v němž je prirodzeně nahromaděná nafta“). Nepokladáme ďalej za najvhodnejšie, ak sa v definícii nepoužíva výraz, ktorý je uvedený v slovníku na prvom, heslovom mieste, a to tým viac, ak ide o odvodeninu z toho istého slovotvorného základu (napr. *odklízeč* sa objasňuje ako „horník pracující při skrývce“, hoci slovo *skrývoka* – na tej istej strane – je uvedené na poslednom, treťom mieste ako synonymum hlavného hesla *odkliz!*).

I keď sa v úvode výslovne uvádza, že objasnenia v tomto slovníku nie sú logické definície, jednako treba aj pri nich požadovať, aby boli logicky a štylisticky čo najvyhovujúcejšie. Z tejto stránky by si vyžadovali spresnenie napríklad tieto vysvetlenia: *velikostní třída = zařazení (!) užitkového nerostu podle velikosti zrn; žíla = trhлина (!) vyplněná různými minerály* a pod. Štylisticky by sa žiadalo zlepšiť vysvetlenia napríklad pri týchto heslách: *výdřeva = zajištění důlních prostorů proti horskému tlaku a zavalení konstrukcemi z důlní kulatiny; průlinčivost uhlí = vlastnost uhlí, že (!) jím prolínají kapaliny a plyny*. Inde, napríklad pri hesle *tektonika*, by sa žiadalo vyznačiť dva významy: (1) *utváření zemské kůry*; (2) *nauka o stavbě zemské kůry*.

Ako celok je tento slovník veľmi solídnu príručkou a zároveň dôkazom dobrej spolupráce pracovníkov z jazykovedy a príslušného vedného odboru. Zdá sa však, že zo stránky filologickej sa mu venovala prílišná pozornosť. Výhodou toho je napríklad hodnotenie správnosti jednotlivých termínov; za nevýhodu by sme si dovolili pokladať napríklad dôsledné heslové uvádzanie základného slova viacsovných názvov, ďalej uvádzanie sloves v infinitíve, často v dokonavej i nedokonavej forme a časté, ale nie dôsledné uvádzanie genitívu substantív. Slovník by hodne získal na prehľadnosti, keby sa zjednodušila odkazová technika a keby sa dôslednejšie uplatnil systém abecedného radenia hesiel. No aj napriek týmto drobným nedostatkom bude prínosom pre ďalšie spracovávanie českej i slovenskej terminológie.

Ferdinand Buffa

Stavebnícky náučný slovník, I. zväzok, látky a dielce, Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry a Státní nakladatelství technické literatury, Praha-Bratislava 1961, str. 503, Kčs 41,-.

Encyklopedické slovníky nemajú v slovenčine nijakú tradíciu, preto je tým väčším prekvapením prvý zväzok náučného stavebnického slovníka, dielo veľkého autorského kolektívu, obsahove i technicky dobre zvládnuté.

Encyklopedický charakter slovníka sa prejavuje predovšetkým tým, že heslá v ňom nemajú vždy ráz termínov, ale často sú len súhrnnými heslami, pod ktorými sú zhrnuté poznatky o danom probléme. Medzi také neterminologické heslá patria napr. *betón z peletizovaného popolčeka*, *betón pripravený metódou Thermos*, *betón vyrobený na mieste*, *betónová rúra systému Stüssi*, *Maráškova sušiareň*, *borovicové drevo*, *cestný zmäčený prírodný asfalt Selenica*, *derivát celulózy*, *drôt v predpätom betóne*, *elektrická pec na tavenie hlinitanového slínku*, *farba s vodným sklom*, *farba fermežová základná na konštrukcie O 2004*. Neterminologický charakter majú prirodzene i mnohé obchodné názvy, napr. *Frigera*, *Calex*, *Kaporit*, *Lignotol*, *Parquetolit*, *Saran* a pod.

Nie sme kompetentní hodnotiť obsahovú stránku jednotlivých hesiel. Nemôžeme však dosť zdôrazniť význam, ktorý tento slovník (ako všetky slovníky tohto druhu vo všetkých krajinách a jazykoch) bude mať pre ustálenie stavebnickej odbornej terminológie. Treba už teraz povedať, že tento význam bude kladný, pretože slovník dobre zachycuje súčasný stav našej terminológie, ako sa vyvinula po oslobodení.

Veľký význam má aj uvádzanie synonymných názvov a ich hodnotenie z hľadiska terminologickej správnosti i štylistického zaradenia.

Mnohé termíny sa výslovne označujú ako nesprávne. Je však zaujímavé, že jazykový dôvod pre takéto hodnotenie je iba v niekoľkých prípadoch: *olšové drevo* proti správnemu *jelšové drevo*, *kabrinec* proti *kameninová tehla* alebo *solená obkladačka*, *vada* dreva proti *kaz dreva*, *prejz* proti *kôrka*, *veprovica* proti *hlinovka*, *nerez* proti *nehrdzavejúca oceľ*, *pôdovka* proti *povalovka*, *mastek* proti *mastenec*. Ako „nesprávne“ sa uvádza väčšina názvov s prívlastkom *umelý*: *umelé vlákno* (spr. *chemické vlákno*), *umelá farba*, *umelá živica*, *umelý glej*, *umelý kaučuk* (spr. *syntetická farba*, *syntetická živica*, *syntetický glej*, *syntetický kaučuk*), *umelá koža*, *umelá hmota* (spr. *plastická koža*, *plastická látka*). Za správne sa pokladajú názvy ako *umelá rohovina*, *umelá zelená hlinka*, *umelé hydraulické vápno*, *umelé palivo*, *umelé žiaruvzdorné palivo*, *umelý asfalt*, *umelý kameň*. Zrejme technické dôvody sú pre nesprávnosť takých názvov ako *glycerín* (spr. *glycerol*), *bronz* (*kovový pigment*), *vazelína* (*mastiatic tuk*), *surová nafta* (*ropa*). Presne sa rozlišuje *tvárnica* ako forma a *tvarovka* (nespr. *tvárnica*) ako výrobok. Podobne sa rozlišuje *glazúra* (nespr.

email, poleva) ako povrchová sklovitá vrstva na keramickom črepe, a *email* (nespr. glazúra, smalt) ako náterová farba s vyšším obsahom laku a *smalt* (nespr. email) ako nepriehľadná sklovina na kov.

Nie je jasné, prečo sa ako nespr. označuje názov *osvetľovacie teleso* (spr. *svietidlo*) a *brizolit*. V tomto druhom prípade sa ani neuvádza správny názov.

Menej rigorózne je hodnotenie niektorých názvov poznámkou „nehodné“. Ide o názvy *cementový bacil* (*Candlotova soľ*), *cinöber* (*cinabarit*), ale *satinober* sa pokladá za správne) a *ostridlo* (*ostrivo*).

Niektoré názvy sa hodnotia ako zastarané, napr. *silika* (*dinasové stavivo*, *dinas*), *trativodka* (*drenážna rúrka*), *kujné železo* (*mäkká ocel*), *surové sklo* (*nevzorkované sklo*), *voštinová pálená tehla* (*priečne dierovaná pálená tehla*).

Ako ľudové názvy sa označujú napr. *eternit* (*azbestocementová krytina*), *kachlička* (*keramická obkladačka*), *klinovka* (*klinová tehla*) a *rašelinovka* (*rašelinou ťahčená plná pálená tehla*).

Ďalšiu skupinu tvoria názvy označené ako skrátene, napr. *dierovaná tehla* (*pozdĺžne*, resp. *priečne dierovaná pálená tehla*), *hurdiska* (*tehlová stropná doska Hurdis*), *Miako* (*keramická stropná vložka Miako*), *komínovka* (*pálená komínovka*), *priečkovka* (*pálená priečkovka*), *prefabrikát* (*prefabrikovaný stavebný prvok*), *radiálka* (*pálená komínovka osobitného druhu*), *studňovka* (*studňová tehla*).

Pomerne často sa názvy označujú ako slangové. Sú to napr. *falcovka* (*drážková škridla*), *drenážka* (*drenážna rúrka*), *dvojdierovka* (*pozdĺžne dierovaná pálená tehla s dvoma pozdĺžnymi priebežnými dutinami* – ako vidieť, toto je definícia, takže iného názvu okrem slangového niet!), *flisňa* (*keramická obkladačka*), *klenák* (*klinová tehla*), *povalovka* (*povalová tehlová dlaždica*), *profilovka* (*profilovaná tehla*), *vlysovka* (*profilovaná tehla*, *vlysovaná tehla*), *sadrovica* (*sadrová doska*).

Ako vidieť z uvedených príkladov, nie sú dost jasné kritériá pre takéto štylistické hodnotenie. Na jednej strane sú zreteľné slangové názvy typu *flisňa*, *falcovka*, na druhej strane je značné kolísanie, názvy rovnakého typu tvorenia sa hodnotia rozlične. Napr. *rabicka* sa hodnotí ako pomenovanie neutrálne, ale *hurdiska* ako skrátene; *klinovka* ako ľudové, no *komínovka* ako skrátene a *rímsovka* ako slangové; *klenák* ako slangové, ale *kopák* ako neutrálne; *eternit* ako ľudové, *brizolit* ako nesprávne.

Nie sú dost jasné kritériá ani pre hodnotenie synonymných názvov, hoci z grafického usporiadania hesiel a odkazových hesiel je zrejmé, že za vhodnejší sa pokladá ten názov, ktorý sa neuvádza v zátvorkách, i keď je v slovníku ako odkazové heslo zaradený na patričnom mieste. Napr. *kaselská hnedá* (syn. *kolínska hnedá*, *umbra kolínska*, *lastúrová hnedá*, *španielska hnedá*, *mahagónová hnedá*). No aj tak patrí uvádzanie syno-

nymných názvov, či už neutrálnych, skrátených alebo slangových, k veľkým kladom stavebníckeho slovníka.

Pri takomto kladnom hodnotení práve z hľadiska terminologického nemožno nespomenúť aj niektoré nesprávne názvy. Tak namiesto podoby *fitinky* by sa mal používať tvar *fitingy*. V hesle *žiaruvzdorný mrežák* by po spoluhláske *ž* mala byť prípona *-iak* (*mrežiak*). Prídavné meno *režný* v názve *režná obkladačka* nevystihuje podstatný znak pomenovaného predmetu. Okrem toho ani výklad nie je výstižný, lebo *režná obkladačka* sa vysvetľuje ako obkladačka s reznou povrchovou úpravou, takže čitateľ sa nedozvie, čo sa prídavným menom *režný* vlastne označuje. Názvy *pemrlovanie* a *špicovanie* sa používajú ako správne, spisovné, hoci ich slangový charakter je na prvý pohľad zrejmy. Pravda, nemáme zatiaľ pre ne nijaké názvy spisovnejšieho charakteru. Na podobe *prielinčina*, ktorá sa uvádza ako synonymum k názvu *pôrovina* (a podobne aj *pôrovinová zemina* – *prielinčitá zemina*) príliš jasne vidieť mechanické prevedenie z českej podoby *průlinčina*, *průlinčitý*.

Napokon treba upozorniť, že v Stavebníckom náučnom slovníku sa pomerne často uvádzajú dvojslovné názvy s určujúcim podstatným menom na prvom mieste. Ide o názvy ako *Slatina kotol*, *Baraba kotva*, *Kerazont sušiareň*, *Mado lak*, *Prefol-emulzia*, *Prefol-olej*, *Reco sušiareň*, *Sven doska*, *Wema profil*. Ide vcelku o obchodné názvy, nie o termíny vo vlastnom zmysle, ale aj tak sa malo voliť opačné poradie: *kotol Slatina*, *sušiareň Reco* a pod., ako je to konečne v heslách *lano Compound*, *ocel Zorès*, *ocel U*, *Z* a pod.

Rovnaká námietka platí aj o názvoch, v ktorých je určujúcim členom nesklonné, spravidla anglické alebo francúzske prídavné meno: *prefact betón*, *colcrete betón*, *low-heat cement*, *coulé asfalt*, *epuré asfalt*. Aj tu mali byť nesklonné prídavné mená na druhom mieste. Alebo by azda stálo za to pokúsiť sa o poslovenčenie týchto názvov, napr. *prefact betón* – *pretlačaný betón*, *colcrete betón* – *vibrovaný betón*, *low-heat cement* – *nizkoteplný cement*, *pre coulé asfalt* je domáci názov *liaty asfalt*, *pre epuré asfalt* je *čistený prírodný asfalt*.

Za dobré a správne riešenie treba pokladať uvádzanie výslovnosti pri všetkých cudzojazyčných názvoch, najmä pri obchodných názvoch.

Prvý diel Stavebníckeho náučného slovníka, treba to znova povedať, znamená veľký prínos nielen pre našu encyklopedickú literatúru, ale aj pre ustaľovanie slovenskej terminológie v stavebníctve. Želáme si, aby ďalšie zväzky mali takú istú úroveň a aby nedali na seba dlho čakať.

Ján Horecký

Dne 26. 1. 1962 se konalo v Pálffyho paláci v Praze I. zasedání Čs. ústřední terminologické komise (ČSÚTK) ustavené presidiem Československé akademie věd k řízení a koordinaci veškeré terminologické činnosti na půdě Akademie; členy komise jsou čelní představitelé jednotlivých vědních oborů z českých zemí i ze Slovenska.

Jednání řídil předseda ČSÚTK, čl. kor. ČSAV Jaromír Bělič, který v úvodním referátu pojednal o dnešním stavu a potřebách terminologické činnosti, o důvodech, které vedly k ustavení Ústřední komise, a o jejích hlavních úkolech (referát je otištěn v 1. čísle Čs. terminologického časopisu).

CSc. dr. Ján Horecký se v druhém referátě — po stručném shrnutí dosavadního vývoje slovenské terminologie — zmínil o některých jazykových zásadách koordinace české a slovenské terminologie. Rozdělil české a slovenské názvy podle jejich shod a rozdílů (vzhledem k motivaci názvů a jejich vnější podobě) do 4 základních typů a zdůraznil, že je třeba především usilovat o motivační shodu názvů. Vedle toho je ovšem potřebné odstraňovat zbytečné rozdíly i v jejich vnější podobě, a to tak, aby neodporovalo strukturním zákonitostem některého z obou jazyků, zejm. zákonitostem hláskoslovným, slovotvorným, lexikálním a sémantickým.

Diskuse se především soustředila k otázkám obecnější povahy, k tendencím a zásadám dnešního rozvoje terminologie. Bylo konstatováno, že jistá internacionalizace názvosloví je užitečná (zejm. nejde-li jen o přechodné vlivy), že tu však jsou značné rozdíly mezi jednotlivými obory (např. chemie a naproti tomu zoologie, kde se názvosloví opírá o lidový základ), a skupinami názvosloví, zejm. mezi názvoslovím ryze vědeckým a pro potřeby školní výuky. Ale i tu je třeba v počestování a v úpravách zachovávat rozumnou míru (akad. Havránek). Důležité je, aby domácí ekvivalenty byly především pojmově shodné s názvoslovím mezinárodním (dr. Peciar) a aby svou vnější podobou zapadaly do struktury domácího jazyka (čl. kor. Herout). Četní diskutující zdůraznili závažnost a politickou důležitost koordinace českého a slovenského názvosloví (čl. kor. Bělič, čl. kor. Kratochvíl, čl. kor. Sekanina, akad. Pišek aj.) a upozornili na některé dosavadní nedostatky vzájemné spolupráce. V terminologické činnosti nelze zapomínat ani na koordinaci názvosloví mezi různými obory (čl. kor. Bělič, dr. Peciar); individuální, nebo dokonce individualistické tvoření termínů je třeba nahrazovat promyšlenou a teoreticky dobře podloženou prací kolektivní. Stejným směrem jde řešení terminologických otázek v SSSR, v Polsku, v Maďarsku i v jiných státech; u nás bude teoretické promyšlení terminologických otázek jedním z hlavních úkolů ČSÚTK. Členové komise považují za velmi prospěšné, aby pro potřeby terminologie užívané ve školách bylo zřízeno při Ústavech odborného

školství (v Praze a v Bratislavě) menší terminologické středisko, které by — v těsné spolupráci s ČSÚTK — pečovalo teoreticky i prakticky o správné uplatňování názvosloví ve školní výuce.

Poté jednotliví členové podali zprávu o stavu propracovávání názvosloví v těch oborech, které zastupují, jakož i o organizaci názvoslovné činnosti. V diskusí se vyjasnila úloha ČSÚTK jako koordinačního centra, které bude jednak řídit práci komisí (popř. subkomisí) oborových na půdě ČSAV, v nichž bude hlavní těžiště činnosti, jednak bude spolupracovat s názvoslovnými komisemi těch oborů, které v ČSAV nejsou zastoupeny.

Důležitá byla otázka pracovních základen pro oborové komise (subkomise). V zásadě bylo dohodnuto, aby těmito základnami byla akademická pracoviště, a to podle okolností a možností osobních, finančních aj. — buď základní ústavy daného oboru (popř. kolegia), anebo k nim příslušící vědecké společnosti.

Bylo schváleno vytvoření několika názvoslovných komisí oborových a členové ČSÚTK byli pověřeni jejich ustavením:

oborová komise pro biologii a lékařství (pravděpodobně se 3 subkomisemi) — pověření čl. kor. Kratochvíl a čl. kor. Antal;

oborová komise pro chemii (s příslušnými subkomisemi na základně Čs. chemické společnosti) — pověření čl. kor. Herout a CSc. Zikmund;

oborová komise pro matematiku a fyziku (na základně Jednoty čes. matematiků a fyziků) — pověřen akad. Kořínek (prof. Holubář) a čl. kor. Zachoval s tím, že některý ze slovenských členů komise bude po dohodě se sekretariátem ČSÚTK navržen přímo jako člen ČSÚTK;

oborová komise pro geologii (s příslušnými subkomisemi) — pověřen čl. kor. Sekanina;

oborová komise pro filosofii (s příslušnými subkomisemi) — pověřen doc. Patočka (čl. kor. Svoboda).

Čl. kor. Bělič požádal účastníky, aby do podzimu rozvinuli činnost těchto oborových komisí v těsné spolupráci českých a slovenských zástupců tak, aby na II. zasedání ČSÚTK bylo již možno o oborových komisích referovat. Pražský i bratislavský sekretariát ČSÚTK poskytnou komisím (subkomisím) pomoc zejm. z hlediska jazykovědného.

Z ostatních oborů pěstovaných v ČSAV se v diskusí soustředila pozornost zejm. na názvosloví ekonomické a právní. Bylo usneseno obrátit se na příslušné ústavy (kolegia) ČSAV s výzvou, aby se zabývaly systematickým propracováváním a koordinací názvosloví těchto oborů a vytvořily příslušné oborové komise. U názvosloví právního půjde — vzhledem k aktuálnímu zpracování kodexu občanského práva — i o úzký styk s ministerstvem spravedlnosti.

Otevřena zůstala otázka organizačního napojení těch oborů, jejichž názvosloví souvisí s obory technickými a s průmyslovou výrobou; jde zejm. o stavebnictví, strojírenství, hutnictví, energetiku, vodohospodářství,

spotřební průmysl aj. V tomto období bude nutné — jak se v jednání ukázalo — především prohloubit spolupráci s Úřadem pro normalizaci, popř. s příslušnými resortními a podnikovými normalizačními středisky při tvorbě názvoslovných norem ČSN, které jsou již ve stadiu příprav: jde zejm. o revizi velké normy Názvosloví plastických hmot, o zpracování názvosloví textilního, kožedělného, spojového a některých jiných. Pražský i bratislavský sekretariát budou tu zajišťovat pomoc zejm. z hlediska koordinace názvosloví v obou jazycích.

Jedním z hlavních úkolů komise bude teoreticky zpracovávat otázky názvosloví z rozmanitých hledisek, zejm. ovšem zásady koordinace názvosloví v obou našich jazycích, jakož i zásady sjednocování názvosloví mezi obory tak, aby se tyto teoretické základy mohly stát vodítkem pro konkrétní práci dílčích komisí. Tomuto účelu bude sloužit i Čs. terminologický časopis jako orgán ČSÚTK; Ústřední komisi byla zároveň uložena péče o jeho plynulé vydávání.

Z ostatních úkolů ČSÚTK plánovaných na rok 1962 a na zasedání schválených je pak třeba jmenovat zejm. položení základů (teoretického i konkrétního rázu) k vybudování názvoslovného archivu, který by se opíral jak o názvosloví doporučené v normách ČSN, tak i v dosud vydaných názvoslovných publikacích normativního charakteru, popř. i v jiných závažných publikacích, které tyto normativní názvoslovné cíle sledují.

Celé jednání potvrdilo, že zřízení ČSÚTK znamená novou etapu v péči o odborné názvosloví české i slovenské a o jeho další koordinovaný rozvoj.

Jaroslav Kuchař

K OTÁZKE KRITÉRIÍ JAZYKOVEJ SPRÁVNOSTI V ODBORNEJ TERMINOLÓGII

Búrlivý rozvoj vedy a výroby u nás v povojnovom období mal nevyhnutne za následok prudké obohatenie najmä odborného slovníka. Ako dôsledok toho vznikla veľmi naliehavá potreba dotvárať našu dovtedajšiu odbornú terminológiu, prípadne zrevidovať často živelné zaužívané termíny v slovenčine. Na popud i za pomoci niektorých slovenských odborníkov sa na takúto revíziu podujali pracovníci ÚSJ SAV ešte r. 1950. Nie všetci odborníci mali však pre takýto zodpovedný postoj k odborným názvom pochopenie; mnohí pokladali zásah do tzv. vžitých názvov za nepotrebný, nech už bol zdôvodňovaný akýmikoľvek hľadiskami. Pritom sa často odvolávali na iné jazyky, v ktorých sa vraj plne rešpektuje zaužívanosť odborných názvov (s obľubou pritom operovali pojmom „terminus technicus“, ktorý bol pre nich akýmsi tabu). Za vzor sa kládli najmä terminológie iných slovanských jazykov, ktoré sa im zdali ustálenými a nemenlivými. Aby sme tento mýtus vyvrátili, zhrnujeme hlavné myšlien-

ky z článku M. Szymczaka *Uwagi słowotwórczo-semantyczne o polskim współczesnym słownictwie technicznym* uverejnenom v oficiálnom orgáne pre kultúru spisovnej poľštiny, v časopise *Poradnik Językowy* (r. 1961, zoš. 6, str. 269–278). Autor okrem iného zhrnuje tam aj hlavné kritériá uplatňované pri hodnotení poľských termínov. Najmä pri týchto kritériách by sme sa zastavili podrobnejšie, pretože môžu byť poučné aj pre našu prax, i keď u nás sú podmienky trochu inakšie, takže ich nebudeme môcť mechanicky preniesť do našich pomerov.

Autor spomínaného článku vychádza zo základného poznatku, že každý odborný termín ako súčasť celonárodného jazyka musí vyhovovať tým istým kritériám ako ktorékoľvek slovo bežnej slovej zásoby (270). Pre technický slovník za najväčšie autor pokladá tieto tri kritériá:

1. *Logicko-sémantické kritérium* sa používa pri rozhodovaní o tom, či nový výraz je skutočne potrebný, alebo či v jestvujúcej slovej zásobe už nie je výraz s tým istým významom. Ďalej ide o to, aby významový obsah názvu presne zodpovedal pomenovanému úseku skutočnosti, aby nebol rozpor medzi vlastnosťami pomenovanej skutočnosti a významom výrazu. Uvedené tézy autor ilustruje na príklade názvu „dzwonkowacz jaj“, ktorý sa navrhoval na pomenovanie pracovníka skúšajúceho celosť škupín vajec tým, že klope nimi o seba; v tomto význame však možno použiť oveľa šťastnejšie už jestvujúci poľský názov *brakarz*. Niekedy je však situácia opačná. Tak napríklad veľmi dobre je z hľadiska sémanticko-slovo tvorného utvorený poľský názov *poziomnica*, ktorý už celkom vytlačil dávnejšie používaný názov „wasserwaga“. Uvedený nový názov okrem toho, že je domáci, oveľa príliehavejšie vyjadruje vlastnosť zariadenia (ktoré ukazuje *poziom*, t. j. vodorovnú polohu).

Technický termín – hovorí sa ďalej v uvedenom článku v súvislosti so spomínaným prvým kritériom – nemôže byť utvorený zo slovo tvorných prostriedkov majúcich citové zafarbenie. Preto napríklad nebolo možné prijať za termín svojho času vo Varšave propagovaný názov trolejbusu vo forme „trajluś“ (v poľštine prípona *-uś* dodáva slovám posmešné, citové zafarbenie).

2. Druhým kritériom je *uprednostňovanie názvov skladajúcich sa z domácich slovo tvorných prostriedkov* pred názvami cudzieho pôvodu (tzv. „kryterium rodzimości“). V dôsledku toho boli po vojne zavedené, a to nielen vo vedeckej literatúre, ale aj v praxi, názvy typu *imadła*, *strugi*, *wiertarki*, *przebijaki*, *kątowniki*... namiesto predtým všeobecne používaných výrazov cudzieho pôvodu typu *šrubstak*, *hebel*, *dornik*, *winkiel*, *tambret* ap. Niekedy sa stáva, že na označenie toho istého predmetu alebo pojmu v dennom živote sa v poľštine používa názov cudzieho pôvodu, v odbornej literatúre však je namiesto toho zavedený názov domáci. Napríklad bežne sa používa názov *kaloryfer*, kým v odbornej literatúre sa v tomto význame používa správne utvorený názov *grzejnik*. Vysvetľuje

sa to tým, že domáci názov bol zavedený neskôr, keď názov cudzieho pôvodu už zdomácnel.

Iná situácia je pri termínoch cudzieho pôvodu, ktoré majú charakter medzinárodný (*radar, laborant, technik...*). Pri týchto sa požiadavka ich populšťovania neuplatňuje. Väčšinou sú však neprijateľné názvy skladajúce sa z miešaných slovotvorných elementov. Príliš kriklavo vystupuje nedostatok spojitosti medzi domácimi afixami a cudzím základom napríklad v názve „odfenolowywacz“ označujúcom pracovníka pri chemickom spracovaní koksu. Podobne nemajú oporu v poľskom slovotvornom systéme názvy typu „wysokooperator“ (pracovník obsluhujúci horné časti vysokého agregátu).

3. Tretie kritérium používané pri hodnotení správnosti technických termínov v poľštine je *kritérium slovotvorné*. Podľa neho správne sú tie termíny, štruktúra ktorých sa opiera o jestvujúce slovotvorno-významové typy a ktorých skutočný význam sa len trochu odchyľuje od významu štruktúrneho. Z tohto slovotvorného a významového hľadiska sú dobre utvorené také názvy ako napr. *mielewo* (podľa *paliwo, kruszywo...*), *mieszarka* (podľa *suszarka, koparka, wiertarka...*) ap. Naproti tomu divný a nezmyselný je z jazykového hľadiska napr. názov „rzutniacz“ (na označenie pracujúceho pri zhadzovaní a patričnom dávkovaní koksu). Tento názov je utvorený od nejasného slovotvorného základu.

Na základe uvedených kritérií autor citovaného článku rozobral 2142 termínov z potravinárskeho a ťažkého priemyslu. Jednotlivé vývody tohto rozboru majú dôležitý význam pre polonistov i iných odborníkov majúcich možnosť zasahovať do poľského odborného slovníka. Pre nás sú z toho dôležitejšie len všeobecné uzávery, ktoré autor tohto rozboru zhrnul do týchto štyroch bodov:

1. Nové predmety a pojmy v priemysle majú mať svoje názvy (vyžaduje si to najmä organizácia výroby i systém plánovania).

2. Technický slovník je časťou celonárodného slovníka, preto kritériá jeho správnosti musia byť v zásade tie isté ako pre celonárodný jazyk.

3. Práce na kodifikácii poľskej odbornej terminológie sú súrnou a spoločensky závažnou úlohou, nesmú byť teda prerušené. Zúčastniť sa na nich majú aj jazykovedci (ako príklad pre takúto spoluprácu sa tu uvádza *Komisia námorného slovníka* a obširnejšia práca prof. Mazura o elektrotechnickom slovníku).

4. V poslednom bode autor rezumuje výsledky svojho rozboru konkrétneho materiálu, charakterizujúc využitie jednotlivých sufixov zo stránky sémantickej.

Uvedený príspevok je pre nás dôležitý z viacerých príčin. Predovšetkým výborne ilustruje, že aj inde, a to aj v jazykoch s väčšou tradíciou, akú má slovenčina, sa robí revízia terminológie (kodifikáciou poľskej technickej terminológie sa už niekoľko rokov zaoberá *Polski Komitet*

Normalizacyjny). Z hľadiska jazykového tento Komitét pracuje dvoma smermi: usporadúva, definuje a zjednocuje technickú terminológiu a na druhej strane ju očisťuje od cudzích nánosov. U poľských jazykovedcov sa táto činnosť Komitétu stretáva s plným uznaním. Podobným spôsobom — podľa citovaného článku — sa postupuje aj v Sovietskom sväze, v Československu a v Juhoslávii. Poučné sú pre nás ďalej aj kritériá, ktoré poľskí jazykovedci používajú pri preverovaní poľskej terminológie, a to z toho hľadiska, že v zásade nie sú v rozpore s kritériami používanými u nás.

I keď iste nemôžeme skúsenosti z revízie poľskej terminológie mechanicky prenášať do našich pomerov, konfrontácia poľských a našich skúseností nám pomôže v práci. *Ferdinand Buffa*

III. MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA O PREKLADOVÝCH SLOVNÍKOCH VYDAVATEĽSTIEV SOCIALISTICKÝCH KRAJÍN

V dňoch 17.—22. septembra 1961 bola vo Varšave III. medzinárodná konferencia o prekladových slovníkoch vydavateľstiev socialistických krajín. Zúčastnili sa na nej delegáti vydavateľstiev (vydávajúcich prekladové slovníky) z Bulharskej ľudovej republiky, z Československej socialistickej republiky, z Maďarskej ľudovej republiky, z Nemeckej demokratickej republiky, z Poľskej ľudovej republiky, z Rumunskej ľudovej republiky a zo Sväzu sovietskych socialistických republík. (I. konferencia bola r. 1959 v Lipsku a II. konferencia r. 1960 v Budapešti.) Usporiadateľom konferencie bolo Vedecko-technické vydavateľstvo vo Varšave (Wydawnictwo naukowo-techniczne).

Konferencia sa zaoberala teoretickými, praktickými a organizačnými otázkami vydávania prekladových slovníkov (všeobecných aj odborných).

Všeobecným otázkam venoval pozornosť akad. W. Doroszewski v referáte *Humanizmus a technické vedy*. Aktuálne problémy pri príprave vedecko-technických slovníkov a pri spolupráci zainteresovaných vydavateľstiev socialistických krajín rozviedol vo svojom referáte inž. E. Górecki (Wydawnictwo naukowo-techniczne). Redakčné a vydavateľské otázky pri vydávaní prekladových technických slovníkov si všimol dr. L. Propper (Akadémiai kiadó). Potrebu koordinácie vydávania slovníkov v socialistických krajinách zdôrazňoval v osobitnom príspevku L. Bröckl (VEB Verlag Technik) a H. Köhler (VEB Verlag Enzyklopädie). O zaradení odborných termínov do všeobecných prekladových slovníkov referovali dr. M. Porwit (Wydawnictwo naukowo-techniczne) a mgr. J. Chłabič (Wiedza powszechna). Terminologickým otázkam bol určený referát prof. dr. M. Mazura (predsedu Ústrednej slovníkovej komisie Spoločnosti poľských elektrotechnikov) *Základné otázky technickej termi-*

nológia. Dr. inž. R. Kolman (Wydawnictwo naukowo-techniczne) v referáte *Terminologická kartotéka a jej klasifikačný systém* a Akerman (Fizmatgiz) v referáte *Lexikografické zásady spracúvania odborných dvoj-jazyčných vedecko-technických terminologických slovníkov* poukázali na praktickú stránku tvorenia odborných slovníkov.

Z nášho hľadiska najdôležitejším a najzávažnejším bol referát prof. dr. M. Mazura, preto si ho všimneme podrobnejšie.

Prof. M. Mazur konštatuje, že technické názvy vznikali živelne na základe prirodzeného výberu, podobne ako to býva v hovorovej reči. Tak vzniká aj dnes mnoho termínov, no stále zreteľnejšie vystupujú do popredia záporné stránky takéhoto stavu. Stáva sa, že pre pomenovanie toho istého pojmu vznikajú v rôznych prostrediach rôzne názvy, čo nakoniec vedie k nedorozumeniu. Rozšírenie, zaužívanosť niektorého nelo-gického názvu spôsobuje ťažkosti pri jeho odstraňovaní.

S prudkým rozvojom techniky sa ukazuje nevyhnutným prijať opatrenia na odstránenie tohto stavu, a to najmä osamostatnenie terminológie ako špeciálneho druhu činnosti od jazykovedy. Začali sa utvárať miestne aj medzinárodné terminologické organizácie, napr. Technická komisia ISO/TC 37 – Terminológia Medzinárodnej organizácie pre normalizáciu (International Organization for Standardization – ISO).

V Poľsku všeobecno-technická terminologická organizácia neexistuje. Všeobecnými otázkami technickej terminológie sa zaoberá Wydawnictwo naukowo-techniczne a vydávaním príslušných noriem Poľský výbor pre normalizáciu. Významné úspechy dosiahla Ústredná slovníková komisia Spoločnosti poľských elektrotechnikov, ktorá funguje od r. 1917.

Podľa M. Mazura možno rozlišovať v podstate dva hlavné typy technických slovníkov, a to normatívne slovníky a registrujúce slovníky.

M. Mazur poukazuje na potrebu rozlíšiť v terminológii tieto pojmy: termín (podmienенý definíciou) a technický názov (ktorý nemusí byť termínom). Ďalej stanovuje znaky definície technického termínu. Rozlišuje zužujúcu (klasickú) definíciu a rozširujúcu definíciu (ktorá môže byť zovšeobecňujúca a zjednocujúca). Okrem toho pripúšťa ekvivalentnú definíciu.

Všeobecné zásady používané pri tvorení termínu pre určitý pojem zhrnul prof. M. Mazur takto:

1. Zásada všeobecnosti – nemeniť už rozšírené termíny.
2. Zásada logickosti – zabezpečiť najväčšiu zrozumiteľnosť termínu. Spomedzi niekoľkých možných koreňov slov treba vybrať tie, ktoré vyvolávajú najlepšiu asociáciu.
3. Zásada národnosti – termíny určené pre široké spoločenské kruhy, hovoriace iba materinským jazykom, majú sa tvoriť z koreňov domácich slov.

4. Zásada medzinárodnosti – termíny pre úzky okruh špecialistov, používajúcich najmä zahraničnú literatúru (v origináli), majú byť utvorené od medzinárodných slov.

5. Zásada jednoznačnosti – termín má označovať len jeden pojem.

6. Zásada jednotnosti – len jeden termín má definovať daný pojem.

7. Zásada reproduktívnosti – termín má mať koreň slova umožňujúci vytvoriť odvodený termín.

8. Zásada ucelenosti – termín má mať koreň slova patriaci príslušnej rodine termínov.

9. Zásada rovnorodosti – termín musí mať koreň slova alebo celkom cudzí, alebo celkom národný.

10. Zásada systematickosti – termíny jedného druhu musia sa nachádzať v rozsahu rodového termínu (napr. *komorová sušička*, *bubnová sušička*, *tunelová sušička*, a nie „sušiaca komora“, „sušiaci bubon“, „sušiaci tunel“, pretože slová *komora*, *bubon*, *tunel* nevyhovujú ako rodové termíny).

11. Zásada stručnosti – termín musí obsahovať len jednu informáciu pre každú okolnosť (napr. *kanálová pec* s delením na kanálové pece s vertikálnym kanálom a kanálové pece s horizontálnym kanálom; posledné dva termíny obsahujú po dvoch informáciách o jestvovaní kanála; správne termíny sú *vertikálna kanálová pec* a *horizontálna kanálová pec*).

12. Zásada operatívnosti – termín nemá spôsobovať pri používaní ťažkosti (netvoríť termíny z veľkého množstva slov, termíny ťažko vyslovovateľné a pod.).

13. Zásada správnosti – termín nesmie porušovať pravidlá tvorenia slov v danom jazyku.

14. Zásada emocionálnosti – termín nesmie vyvolávať emocionálne pocity.

Pri ukončení päťdňovej medzinárodnej konferencie o prekladových slovníkoch bolo prijaté záverečné komuniké, ktoré obsahuje predovšetkým body týkajúce sa ďalšej organizácie práce vydavateľstiev na vydávaní dvojazyčných i viacjazyčných prekladových slovníkov. Podkladom pre úspešnú činnosť má byť vypracovanie heslárov (2000–4000 polytechnických pojmov) vo vlastnom národnom a ruskom jazyku, ktoré dostanú všetky zainteresované vydavateľstvá.

Celkove bola konferencia úspešná a splnila vytýčený cieľ pre danú etapu spolupráce vydavateľstiev na medzinárodnej úrovni.

Samo Šaling

Úrad pre normalizáciu pripravuje názvoslovnú normu pre civilné zbrane a strelivo, v ktorej budú — ako sa to v normách už dlhší čas praktizuje — popri českých názvoch aj názvy slovenské.

V pripomienkovom konaní posudzovali návrh normy aj naše jazykovedné ústavy. Je pritom zaujímavé, že ich návrhy sa v mnohých bodoch zhodujú.

Ústav slovenského jazyka napr. upozornil na také rozdiely medzi českými a slovenskými názvami, ktoré by bolo možné odstrániť, keby sa v českom názvosloví ustálili názvy analogické so slovenskými. Z dvojice čes. *obojetnice* — slov. *guľobrokovnica* navrhol ustáliť podobu *kuľobrokovnice* — *guľobrokovnica*, pretože týmto názvom sa lepšie vystihuje, že ide o pušku s guľovou i brokovou hlavňou. Pri názvoch *skřípavá spoušť* upozornil na nevhodnú motiváciu (nejde o škripanie ako charakteristickú vlastnosť) a navrhol zhodne so slovenským názvom *viaznuća spúšť* použiť v češtine podobu *vážnoucí spoušť*. Za čes. názov *toulec* navrhol zaviesť názov *výstužná vložka*, ktorý je bežný najmä v slovenskej poľovníckej literatúre.

Zreteľnejšia motivácia bola dôvodom aj pre návrh prispôbiť slovenským názvom tieto české názvy: *stavítka* — *nastavovač*, *staviteľná pažba* — *nastaviteľná pažba*, *spojný díl* — *spojovací díel*, *zaškrceň střely* — *příškrtenie strely*, *mezni délka* — *medzná vzdialenosť*, *zpečný ráz* — *spätný náraz*, *nastřelovací stolice* — *nastreľovací stólik*.

Pri všetkých návrhoch sa Ústav slovenského jazyka opieral o názvy ustálené Komisiou pre poľovnícku terminológiu pri Slovenskom výbore Československého poľovníckeho sväzu, ktorá návrh názvoslovnej normy podrobne prediskutovala.

Aj Ústav pre český jazyk upozornil na možnosti zblížiť české a slovenské názvoslovie strelných zbraní. Poukázal na zbytočné rozdiely najmä v týchto dvojiciach: *obojetnice* — *guľobrokovnica*, *zásah brokové rány* — *zásah brokmi*, *toulec* — *výstužná vložka*, *zátravka* — *zápalný kanálik*, *délka* — *vzdialenosť*, *skřípavá spoušť* — *viaznuća spúšť*, *rána* — *výstrel*, *divoká rána* — *planý výstrel*, *jednuška* — *jednotka*, *roztaživost* — *rozťažnosť*, *seskupenost* — *zoskupenie*, *spojný díl* — *spojovací díel*, *celopažbený* — *celopažbový*, *zaškrceň* — *příškrtenie*, *úchylka* — *odchýlka*.

Pri internom prerokovaní návrhu normy na Úrade pre normalizáciu našli tieto pripomienky kladný ohlas. Do novej redakcie návrhu normy sa už zavádzajú české názvy *výstužná vložka* namiesto *toulec* (v slovenskom názvosloví *výstužná vložka*), *vážnoucí spoušť* namiesto *skřípavá spoušť* (*viaznuća spúšť*), *roztažnost* namiesto *roztaživost* (*rozťažnosť*), *spojovací díl* namiesto *spojný díl* (*spojovací díel*).

I naďalej sa však v návrhu normy ponecháva český názov *obojetnice*

ako názov pre zbraň s jednou guľovou a jednou brokovou hlavňou (kým *guľobrokovnica* vraj môže mať i viac hlavných guľových alebo brokových). Ďalej sa ponecháva názov *zásah brokovej rány*, pretože *zásah broky* by mohol znamenať zásah viacerými brokovými výstrelmi (manami).

Ponechanie niektorých českých názvov, napr. *seskupenosť*, *celopažbený*, *zaškrčení*, *úchylka*, sa však neodôvodňuje, hoci podľa našej mienky aj v češtine práve tak ako v slovenčine je napr. rozdiel medzi slovami *zaškrčení* – *zaškrtenie* a *přiškrčení* – *přiškrtenie* v miere škrtenia, resp. zúženia.

Neuvádzame tu všetky prípady, na ktoré upozornili pracovníci Ústavu pre český jazyk a Ústavu slovenského jazyka. Ale aj tie, na ktoré sme upozornili, ukazujú, že ustáľovanie českého a slovenského názvoslovie sa na oboch stranách, a to nielen u jazykovedcov, ale aj u príslušných odborníkov pokladá za veľmi dôležitú prácu a že sa pri nej postupuje zodpovedne.

Ján Horecký

Poriadok vnútornej služby ozbrojených síl Československej socialistickej republiky, Praha 1961.

O služobných predpisoch ozbrojených síl nebýva zvykom referovať v jazykovedných časopisoch. V tomto prípade však treba urobiť výnimku, lebo ide o mimoriadne dôležitú udalosť pre vývin slovenského jazyka, ak sa jeden z základných predpisov vydáva v slovenskom znení.

V tomto poriadku sa napr. uvádzajú základné názvy vnútornej služby, ako napr. *rozvod do zamestnania*, *denné hlásenie*, *denný rozkaz*, *bojové rozdeľovanie*, *čapobitie*, *celodenná smena*, *pracovná smena*, *hotovosť*, *stály park*, *poľný park*. Ďalej sa tu ustáľujú pomenovania nových hodností (treba uviesť najmä podobu *práporčík*, *armádny generál* a typ *generál-plukovník*), ako aj funkcionárov (napr. *veliteľ*, *zástupca veliteľa pre inžiniersku službu*, *zástupca veliteľa pre tylo*, *náčelník delostreleckého vyzbrojovania*, *spojovací náčelník*, *výstrojný náčelník*, *staršina roty*, *zdravotnícky inštruktor*).

Osobitne treba pripomenúť, že v predpise sa konkrétne rieši aj vzťah medzi českými a slovenskými vojakmi pri hláseniach a pozdravoch. Podľa b. 27 na pozdrav nadriadeného v slovenskom jazyku odpovedajú vojaci slovensky, na pozdrav v českom jazyku česky. Preto sa text odpovedí pri rozličných situáciách uvádza v predpise slovensky i česky (v českom znení česky i slovensky). Ak nejde o takýto „hromadný, kolektívny“ styk, môže vojak odpovedať česky alebo slovensky (napr. *tu* alebo *zde*, *vykonám* alebo *provedu*).

Na rozdiel od niektorých starších príručiek nebolo potrebné v tomto predpise uvádzať diferenciálny slovensko-český slovníček pravdepodobne

preto, že tu niet natoľko rozdielnych slov a spojení, ktoré by neboli zrozumiteľné príslušníkom oboch národov.

Vcelku teda treba povedať, že Poriadok vnútornej služby je názorným dokladom praktického riešenia česko-slovenského jazykového pomeru a pritom aj obohatením spisovnej slovenčiny o vojenské vyjadrovanie.

Ján Horecký

OPRAVA

Prosíme čitateľov, aby si v 2. čísle tohto ročníka časopisu opravili tieto chyby:

str. 72, 15. riadok zdola:

stále bydlíště – má byť: stálé bydlíště

str. 105, 12. riadok zhora:

obmyselnost, *správ.* statočnost – má byť: обмысленность, *správ.* **нестаточность**

str. 108, 19. riadok zdola:

назнаиваться – má byť: нагнаиваться

str. 108, 17. riadok zdola:

ханодить – má byť: находить

str. 108, 12. riadok zdola:

s největší péčí – má být: с největší пéčí

str. 109, 11. riadok zhora:

н. клапанов легочной артерии – má byť: н. клапанов легочной артерии

str. 109, 1. riadok zdola:

namiesto nečitateľného textu má byť: jako hesla, jsou však částí

str. 110, 17. riadok zdola:

отпугающий – má být: отпугивающий

str. 111, 2. riadok zhora:

význam: *dávati*, – má být: význam: 1. *dávati*,

str. 112, 14. a 15. riadok zhora:

гоморрой – má být: гемор(р)ой

гоморроидальный – má být: гемор(р)оидальный

str. 112 – má být:

Nespr.:

spr.:

марганца
отстающий
перечная мята
бактериофагия
балнеолог
бесчерепные

мáрганца
отстающий
пéречная мýта
бактериофагýя
балнеолог
бесчерéпные

блокада пучка Гйса
ведение
гипофиз

блокада пучка Гйса
ведение
гипофиз

str. 113, 20. a 21. riadok zhora:

Výběr slov a termínů je to, poněkud nesystematický. — má byť:
Výběr slov a termínů je poněkud nesystematický.

str. 114, 18. riadok zdola:

epřihlíželo — má byť: nepřihlíželo

str. 114, 8. riadok zdola:

кожи — má byť: ~ КОЖИ

str. 115, 13. riadok zhora:

pro uživatele — má být: pro uživatele

str. 125, 4. riadok zdola:

názvy atomistiky — má být: názvy atomistiky

str. 127, 1. riadok zdola:

tehločervený — má být: *tehlovočervený*

Okrem toho na 2. strane obálky medzi členmi redakčnej rady ako piaty má byť uvedený dr. Jaroslav K u c h a ř; na 3. strane obálky 3. odsek správne znie: Uvedené skutočnosti jasne svedčia o veľkom politickom význame publikácie Slovánské štúdie V, ktorú autori a zostavovatelia venujú ako príspevok k 40. výročiu KSČ. Publikácia je určená poslucháčom vysokých škôl, vedeckým a odborným pracovníkom, lektorom všetkých stupňov školenia, ako aj širokej čitateľskej verejnosti.

Tieto chyby a iné nepresnosti zavinila tlačiareň.

Redakcia

Kolektív

NEMECKÁ OTÁZKA A ČESKOSLOVENSKO

Podnetom pre vydanie tohto zborníka bola vedecká konferencia o nemeckej otázke a západonemeckom revanšizme, ktorú usporiadal Historický ústav SAV v októbri minulého roku v Smoleniciach. Zborník uvádza významnú štúdiu V. Kráľa Odsun Nemcov z Československa. Ďalších päť príspevkov (Lipták, Chreňo, Kropilák, Hornová, Vietor) je venovaných skúsenostiam našich národov s nemeckým imperializmom v rokoch 1938–1945, vývinu nemeckej otázky a miestu Slovenska v minulých i súčasných plánoch nemeckého imperializmu a úlohe nemeckej menšiny na Slovensku. Druhá časť zborníka osvetľuje nemeckú otázku po druhej svetovej vojne. Príspevok D. M. Krnu sa zaoberá historickým významom existencie NDR, príspevok A. Šnejdárka medzinárodnými aspektami nemeckej otázky a NSR ako centrom fašizmu v Európe; O. Berounská objasňuje vnútropolitický vývin v NSR, E. Friš úlohu ľudáckeho separatizmu v plánoch západonemeckého revanšizmu, J. Rozner a H. Hozalová vývoj revanšizmu vo vzťahu ku kultúre, B. Chropovský a J. Kožalka sa zamerali na vývin revanšizmu v archeológii a historiografii.

Zborník podáva obraz o stave bádania nemeckej otázky u nás a je mimoriadne aktuálny.

VSAV 1962, str. 288, brož. Kčs 18,-.

Vojtech Bystričný

ELEKTRÓNOVÝ MIKROSKOP

V knihe Elektrónový mikroskop autor oboznamuje čitateľa z fyzikálnym princípom elektrónového mikroskopu a s jeho praktickým konštrukčným riešením. V ďalšej kapitole stručne uvádza niektoré dôležité typy zahraničnej výroby, československý elektrónový mikroskop Tesla BS 242 a niektoré iné prístroje na odlišnom princípe. Rozvádzajú sa tu najdôležitejšie preparačné metódy pre prípravu preparátov a niektoré výsledky z rozličných oblastí bádania.

Dnes v ČSSR je v prevádzke už vyše 60 elektrónových mikroskopov prevažne československej výroby. Záujemcov však, ktorí nemajú možnosť použiť elektrónový mikroskop, je oveľa viac. Informovať týchto záujemcov a širšie kruhy odborných pracovníkov o možnostiach využiť elektrónový mikroskopiu je úlohou tejto publikácie.

VSAV 1962, str. 156, brož. Kčs 14,-.